

Szombat

1917

A ZSIDÓKÉRDÉS MAGYARORSZÁGON

A HUSZADIK SZÁZAD KÖRKÉRDÉSE

Alexander Bernát, Alföldy Ede, Beregi Ármin, Bernát István, Bíró Lajos, Benedek Marcell, Bettelheim Samu, Blan Lajos, Boross László, Bosnyák Zoltán, Bölöni György, Braun Róbert, Buday Barna, Buday Dezső, Cholnoky Jenő, Concha Győző, Czirbusz Géza, Farkas Geyza, Fleissig Sándor, Giesswein Sándor, Guttman Henrik György Endre, Hajdú Miklós, Halasz Imre, Hatvány Lajos, Haypál Benő, Ignotus, Jászi Oszkár, Körösfői-Kriesch Aladár, Lakatos László, Lencz Géza, Lesznai Anna, Liebermann Pál, Lukács Leó, Méray-Horváth Károly, Mezey Ferenc, Mezei Mór, Miklós Andor, Molnár Ernő, Moravcsik Ernő Emil, Oláh Gábor, Patai József Pollák Illés, Radisics Elemér, Raffay Sándor, Ravasz László, Réz Mihály, Riedl Frigyes, Richtmann Mózes, Ritoók Emma, Stefanek Antal, Szabolcsi Lajos, Szabó Ervin, Székely Ferenc, Tangl Ferenc Torma Miklós, Türi Béla, Vanczák János, Venetianer Lajos!

Zoványi Jenő

nyelvtanár

2017

„Zsidókérdés”

A Szombat körkérdése

Gazda Albert • Gyáni Gábor • Jeszenszky Géza
Kerékgyártó István • Kovács M. Mária • Kőszeg Ferenc
Novák Attila • Pajor Tamás...

**Minden,
ami
zsidó.**

szombat

Zsidó politikai és kulturális folyóirat

**Legyen
olvasónk
most!**

Készülő lapszámaink tartalmából

Magyar zsidó identitás-kutatás másfél évtized után – Közel kétezer válaszadó
– Kik vagyunk és mit gondolunk?

1917-2017 – a Szombat körkérdése a zsidókérdés-vita centenáriumán

Cserna Szabó András, Gazda Albert, Gyáni Gábor, Jeszenszky Géza, Kovács M. Mária, Kőszeg Ferenc,
Puzsér Róbert, Turán Tamás, Ungvári Tamás, Vágvolgyi B. András és mások válaszai

Számlaszámunk: 11709002-20066703

Előfizetési akció:

éves előfizetés: **5 950 Ft**, csekk a lapban.

info@szombat.org • 06 1 311 6665 • www.szombat.org

TARTALOM

4 | Gazda Albert:
A kíváncsiság kultúrája

6 | Gyáni Gábor:
Imaginárius és ideológiai
„zsidók”

8 | Jeszenszky Géza:
Közös élmény,
közös gyász

10 | Kovács M. Mária:
A kérdés nem
megválaszolható

11 | Kerékgyártó István:
Azonnal fellángolhat

13 | Kőszeg Ferenc:
Egy régi vita jövője

15 | Novák Attila:
A nem-zsidó zsidóságot
nem kellene már képviselni

17 | Pajor Tamás:
Közös ég
– Magyar-zsidó együttlét
itt és most

19 | Veszprémy László Bernát:
„Mi, cionisták rendkívül
meg lehetünk elégedve...”
Eddig nem ismert válaszok
a Huszadik Század
körkérdésére

25 | Fináli Gábor:
Nincs mintánk, hogy lehet
magyar zsidóként élni

28 | Frölich Róbert:
A tépelődés időszaka
Válasz Fináli Gábor cikkére

31 | Uri Asaf:
A föld legmélyebb pontján

32 | Vágvölgyi B. András:
Fauda, avagy a káoszokról

32–34.

FAUDA, AVAGY
A KÁOSZOKRÓL

2017. december
5777. kisleév

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor, Hoffman Iván
Itamár József-Keszt, Kovács András
Seres László, Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Szenste Antónia szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Bassa László, Csáki Márton
Németh Ványi Klári, Rubin Eszter
Schraner Rebeka, Seres Attila
Szarka Zsuzsanna, Várnai Pál
Veszprémy László Bernát

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Erzsébetvárosi Önkormányzat
Mazsók
Mazsihisz
Miniszterelnökség
Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2017. november 17-én

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1054 Budapest, Tüskőry utca 3.
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org

Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844

Felélős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

EGY KLASSZIKUS

Száz éve, 1917-ben jelent meg a nevezetes zsidókérdés vita a Huszadik Század c. folyóirat hasábjain. Ebből az alkalomból lapunk alábbi körkérdést intézte a magyar szellemi élet néhány képviselőjéhez.

Gazda Albert

A KÍVÁNCISISÁG KULTÚRÁJA

Nem értem a kérdést – ez a válasz kívánczozna ki belőlem visszakézből. Persze tudom, hogy ez a reakció nem igazán hiteles. Nyomokban elnagyolásokat tartalmaz. Hiszen végső soron mégis értem. Vagy érteni vélem. Legalábbis egy ideje.

Az viszont holtbiztos, hogy mielőtt 1991-ben Magyarországra költöztem Kárpátaljáról, kb. sejteltmem sem volt erről az egészről. Tudtam, hogy népi meg urbánus, de azt hittem, ez nem más, mint történelem. Naiv voltam. Pedig azt a hírhedt verset is olvastam a nyolcvanas évek második felében: a Jönneket. Még tetszett is. Úgy éreztem, kemény önirónia van benne, a leggyilkosabb fajtából. Önszarkazmus. Mások viszont azt

mondták, szó sincs erről. Ők nem mi – tehát ez hadüzenet. Ugyan már, legyintettem.

Ahhoz, hogy sorozatos meglepődéseim árán rájöjjelek, a népi-urbánus mégsem történelem, hanem létező dimenzió az épp zajló valóságban, és egyes leegyszerűsítő olvasatok szerint előbbi a magyar, utóbbi a zsidó szinonimája, Budapesten kellett élnem. Szó sincs róla, hogy ezzel keltem-feküdtem volna, a lényeg annyi, hogy akkor már láttam: mindez tényleg van. Még szerencse, hogy oldalt lépésre való hajlamomat ekkor sem veszítettem el. Hiába, könnyű annak, aki egyrészt mindig is szemlélődésre igyekezett szocializálni önmagát, másrészt – nem bánom, ha nagyképűen hangzik is – sosem állt tőle távol az eredendő kíváncsiság.

Merészebben úgy is fogalmazhatnék: ezt adta nekem Trianon. Vitte, amit vitt – az

VITA CENTENÁRIUMÁN

Száz év elteltével a „zsidókérdés”, még inkább annak „megoldása” már csak idézőjelben használható fogalmak. Így ma azt kérdezzük:

- *Hogyan jellemezné zsidók és nem zsidók (bárhogy is definiáljuk e csoportokat) együttélését a mai Magyarországon?*
 - *Az elmúlt száz év és a jelen ismeretében, kinek miben kellene változtatni ahhoz, hogy a helyzet javuljon?*
- Alább a beérkezett válaszok közül az első nyolc olvasható. Folytatás a Szombat 2018. januári számában.

sem volt kevés, de még mennyire, hogy nem –, ám megkaptam cserébe a kíváncsiságot. Megtehettem, hogy élek vele. Mert az idő telt és múlt, történelemmé szikkadt a „csehek alatt” és a „magyarok alatt” is – az oroszok meg mintha mindig ott lettek volna. Nem ismertünk másmilyen korszakokat személyesen, és eszünkbe sem jutott, hogy egyszer annak is vége szakadhat. És bár a szüleink meséit igaznak, izgalmasnak, nemritkán felfoghatatlanul fájdalmasnak találtuk – lett legyen szó akár nagyapáink elhurcolásáról-meggyilkolásáról, akár anyám gyermekkori barátnőiről, akik nem Szibériából, máshonnan nem tértek vissza –, csak azért is megpróbáltunk a jelenben élni. Magától értődően. Együtt, amennyire sikerülhetett. Míg Magyarország megmaradt az álmok földjének – egy csodás helynek, ahol

van kenyér a boltban, farmernadrág, filctoll, Csemege rágógumi is kapható, mindenki magyarul beszél és mindig mindenki mosolyog –, addig mi ott, ahol éltünk, szorgosan és szerényen ápolgattuk zaklatott-zűrzavaros identitásainkat. Az óra a karunkon sosem járt moszkvai idő szerint, a szovjet futballválogatottnak nemhogy a magyarok, egyetlen más nemzet csapata elleni meccsein sem szurkoltunk, de kultúránk alapvető része lett Vlagyimir Viszockij, Andrej Tarkovszkij és a borscs is.

Eltelt azóta három évtized. Nem mondhatom, hogy a „zsidók” és a „nem zsidók” – „bárhogy is definiáljuk e csoportokat” – „együttélése” engem aztán fikarcnyit sem érdekelt. A fenti gondolatmenetből is egyenesen következik, hogy éppen ellenkezőleg: bizony foglalkoztatott.

Csakhogy nem politikai értelemben. Teszek a szinonimákra. Nem foglalkozom a „mi” és az „ők” definícióival.

Magyar az, aki annak vallja magát. Vagy érzi. Vagy csak úgy magától értetődően az. Származástól, politikai nézetektől függetlenül. Függetlenül az országhatároktól is. Nemrég hallottam valakitől – mindegy, kitől –: magyar az, aki tudja, hogyan folytatódik a gólya, gólya, gilice. Nemzeti minimumnak épp elég ez. Magyarnak lenni kulturális kérdés tehát. Nem érdem: állapot. Nem zsidóként úgy sejtem: magyar zsidónak lenni ma Magyarországon szintén az. Nem politikai, hanem kulturális tett. Ez jó – mert a kultúra az, ami fontos. És a kultúra az, ami érdekel engem. Minden más kopik, múlik – a kultúra gyarapszik. Teljesítményei, értékei összeadódnak, megmaradnak. Formálnak mindannyiunkat. Mondom még egyszer: csak a kíváncsiság számít. Igaz, ma is nyugtalanít, hogy mennyivel kevesebb van belőle mifelénk, mint amennyinek lennie kéne ahhoz, hogy egészségesebb országban éljünk. Arról a típusú kíváncsiságról beszélek, amelyet fűtenek, inspirálnak a különbözőségek – bármilyen karakterűek is –, és nem korlátokat szabnak neki. Általa a legkönnyebb felismerni azt a sok-sok-sok mindent, ami közös bennünk. Amitől „mi” „mi” leszünk. Ezt a melót nem spórolhatjuk meg.

A szerző újságíró, a Magyar Nemzet főmunkatársa

Gyáni Gábor

IMAGINÁRIUS ÉS IDEOLÓGIAI „ZSIDÓK”

A kérdés azt sugallja, hogy a mai Magyarországon vannak zsidók és nem zsidók. Ez azonban némiképp félrevezető megfogalmazás. Akadnak persze zsidó felmenőkkel bíró magyarok, de vajon ők mind olyan zsidók egyúttal, mint amilyeneket az antiszemita szövegek vizionálni? A zsidó és nem zsidó, határozottan vallom, nem tényleges szociológiai létező,

hiszen sem fizikai tekintetben (testi megmutatkozás, hajviselet, öltözködés stb.), sem lelki-szellemi tekintetben (vallás, szokások, gondolkodásmód) nem érzékelhető (könnyen biztosan nem vehető észre) különbség magyar és magyar között aszerint, hogy valakinek izraelita felekezetűek vagy református, katolikus felekezetűek voltak a felmenői. *Empirikus értelemben nincs, vagy alig van tehát zsidó a mai Magyarországon*, és ebben az értelemben az asszimiláció történelmi folyamata nálunk befejeződött.

Ennek ellenére állítólag van „zsidókérdés” idehaza is, ami számos kérdést vet föl. A miértre adható felelet igen csak sokrétű. Egy immár lényegében befejezett, kulturálisan biztosan véget ért asszimilációs vagy integrációs folyamat után „a zsidó mint probléma” úgy merülhet fel csupán, ha imaginárius és ideológiai síkon tényleg léteznek még zsidók Magyarországon is. Az antiszemitizmus alapján mindig is az imagináció szülte volt, hiszen nem más az, mint az idegenség Georg Simmel által oly mesterien megragadott társas helyzetének az eszmei és érzelmi lecsapódása. Ennek a forrása korántsem egy mindig ténylegesen megtapasztalható társadalmi helyzet, hanem például a hagyománytudat, a történelmi remniszcenciák hatalma és a politikai manipuláció sajátos egyvelege.

A hagyománytudat a politikai és mindennemű antiszemita ellenérzés változatlan tovább élését jelenti. Ennek gátat lehetett ugyan időlegesen vetni a nyilvános életben (a kommunista időkben), búváropatakként azonban fennmaradt a nyilvánosság kontrollszintje alatt, hogy 1990 után nyíltan is megmutatkozzék. A családi szocializáció (zsidókép a nem zsidó családokban), és a társas informális kommunikáció biztosítja, hogy mások zsidó származását a nem zsidók változatlanul számon

tartsák, és a velük szembeni esetleges idegenkedés, tartózkodás, netán ellenségeskedés attitűdjét megőrizték. Ez azonban önmagában nem szül látható és cselekvő antiszemitizmust, melynek fontos éltető eleme a nemegyszer nyilvános történelmi kollektív emlékezet. Nem zsidó oldalon az utóbbinak az antiszemitizmus hagyománya felel meg, amely ez esetben olyan ideológiát és politikai mozgalmat határoz meg, amire lehet, sőt egyesek szerint kell is emlékezni. Gondoljunk a Tiszaeszlár-i gondolati, lényegében emlékezeti hagyományra, amely máig sem hagyja elfeledni az antiszemita vérvádat, mint cáfolhatatlan igazságot. Ugyanakkor a két háború közötti hivatalos és félhivatalos politikai és érzelmi antiszemitizmus ideológiája és politikája is mind visszatérnek, mint afféle pozitív referenciák. Ezen a ponton hangsúlyos szerepet kap a mai emlékezet- és identitáspolitikai, jelesen az Orbán kormányok ez irányú ténykedése, plusz a Jobbik mint politikai párt közreműködése e téren. Ha következetesen és szigorúan nem antiszemita politikai diskurzust támogat egy éppen hatalmon lévő politikai erő (mint történik Észak- és Nyugat-Európában vagy az Egyesült Államokban), akkor az antiszemitizmus kétségkívül erőteljesebb tényezőként tud hatni a társadalomban. Ellenkező esetben az aktualizált politikai kultúra sokkal inkább táplálja és tovább szítja az állítólagos zsidókkal szembeni örökletes előítéletes érzületet és gondolkodásmódot. A mai Magyarország, sajnos, az utóbbi állapotra emlékeztet bennünket.

Visszatérnék még egy pillanatra a történelmi reminiscenciák kérdéséhez, melynek döntő szerepe van a mai „zsidókérdés” életben tartásában. A holokauszt emlékezete és a 20. századi „nemzeti” emlékezetek közötti ellentmondásos viszony rejlik a dolog mélyén. A holokausztnak a tettesként és tétlen szemlélőként (bystander) való emlékezetben tartása identitásromboló hatással jár. Ezek után érthető az elhárítás aktusa ez irányban nem zsidó oldalon. Éppúgy logikus az is, hogy az esemény megtörténte miatt érzett büntudat kiküszöbölésének a bünbakképzés az egyik leghatásosabb eszköze. Következésképpen a holokauszt miatt érzett látens szégyenérzet új keletű antiszemitizmusként jut „fedő emlékhöz és emlékezetéhez” (S. Freud): a holokauszt tudatnak olyan „rossz közérzet” felel meg ez esetben, amely nem a „bünbánat politikáját” és a vele szükségképpen együtt

járó identitást, hanem a saját áldozatiság tudatának az előtérbe helyezését követeli meg, melyet a zsidó ármánykodások ellenében kell érvényre juttatni. Ebben áll a holokauszt-emlékezet bumeráng hatása, amely Magyarországon közvetlenül is megszabja a nem zsidók zsidókról alkotott képét, valamint a hozzájuk fűződő elvont (mert empirikus zsidó szinte nincs is) viszonyukat.

Joggal vethetik a szememre, hogy teljesen megfelelő kezdem a kérdést tárgyalva azokról, akik vállaltan vagy akaratlanul, de egyaránt elszenvedik az antiszemitizmust, tehát az állítólagos (vagy tényleges) zsidókról. Nem osztom Jean Paul Sartre ismert véleményét, mely szerint az antiszemitizmushoz valójában nincs is szükség zsidókra, így ki kell mondani: zsidók márpedig vannak, akikhez ki lehet alakítani az antiszemita viszonyt. Csakhogy van némi különbség egy rabbi, a zsidó vallási közösség tagjai, vagy a Mazsihisz, továbbá a *Szombat*, a *Múlt és Jövő* című lapok vállalt zsidósága és azok tényleges zsidós volta között, akik a magánemlékezetükben tudják (és vallalják) csupán, hogy kik is voltak a felmenők. Ha létezik egyáltalán közös pont az életükben, ami nem rántja azonban össze őket egy közös zsidó akcióegységbe, ahogy azt az antiszemita fantazmagóriák váltig bizonygatják, az a történelmi reminiscenciák kikerülhetlensége, a zsidóüldözés 20. századi szégyenének és traumájának egyelőre nem múló emléke.

Ha létezik egyáltalán tényszerű alapja a mostani körkérdésnek, akkor az abban rejlik, hogy miként alakítjuk viszonyunkat ehhez a szörnyű történelmi múlthoz. Meggyőződésem, hogy az együttélés egészséges módja abban a kérdésben kulminál: mit kezdünk a magyar holokauszt emlékével. Ha igaza van a kulturálistrauma-elmélet szociológus hirdetőinek (Jeffrey C. Alexander), akkor nekünk magunknak is arra a gyakorlati álláspontra kell helyezkedni (és ennek megfelelően kell, a történelmen keresztül, tisztáznunk viszonyunkat állítólagos zsidó honfitársainkhoz), hogy az esemény mai értelme egyetemes morális problémát vet fel: azt a kérdést, hogy mi a jó és a rossz mércéje. E dilemma mellőzése, kisebbitése vagy tudatos félreértése rontja meg az emberi kapcsolatokat „zsidók” és nem zsidók között, éljenek bárhol, akár még Magyarországon is.

A szerző történész, akadémikus

Szombat az interneten

Disznónak ábrázolja a hivatalos palesztin facebook oldal a brit miniszterelnököt |

Huszár Mihály: Marcali mártír tanítók, 1919, 1944 | Önállósodik Kiriyas Joel, a szatmári haszidok amerikai városa |

Zsidó lány lehet Németország szépe | Darvas István: 7 pont a neológiáról

Cikkeink a www.szombat.org honlapon. Olvassa a *Szombatot* az interneten is!

Jeszenszky Géza

KÖZÖS ÉLMÉNY, KÖZÖS GYÁSZ

– Ön hogyan jellemezné ma zsidók és nem zsidók (bárhogy is definiáljuk e csoportokat) együttélését a mai Magyarországon?

Magyarország modernkori történelme egyrészt a magyar-zsidó együttélés és együttműködés legjobb példáit mutatja föl, sajnos azonban az 1930-as évektől a z antiszemitizmus mind sötétebb, visszataszítóbb, végül tragédiába torkoló, népiirtáshoz vezető jelensége a

külföld és az utókor szemében „a magyar nevet bemocskolta a világ szemében”, állapította meg a valóságnak megfelelően Bethlen István korábbi miniszterelnök 1944-ben írt emlékiratában. Azt lehetett hinni, hogy a vészidőszak véget vet a magyarság és a hozzá csatlakozott zsidóság frigyének, az asszimilációnak, de, noha ez érthető lenne, mégis ez – személyes örömömre – csoportosan, a maradék zsidó származású közösségre jellemzően – nem következett be. Pontosabban csak egyes személyek váltak ki tudatilag, esetleg fizikailag is kivándorolva, a magyarságból. De érdekes módon még a kivándoroltak is nemcsak megőrzik és használják a magyar nyelvet, de gyakran foglalkozásuk, munkájuk is magyarországi hátterükre épül. Személyes ismeretségi és baráti körömben sok ilyen személy volt és van.

Hogy az 1944. évi magyar Holokauszt borzalmát a nem zsidó tanúk mennyire fogták föl, arra vonatkozóan helytállóan tűnik Gyurgyák Jánosnak „A zsidókérdés Magyarországon” c. alapvető munkájában tett megállapítása, hogy a társadalom „mindenféle szembenézés és katarzis élmény nélkül” lépett túl rajta. (582.l.) Az 1945 és 1948 közötti sajtó- és könyvtermés is ezt támasztja alá. A kiépülő kommunista diktatúra viszont az indokolt számonkérést összekapcsolta a politikai ellenfelek és a demokrácia fölszámolásával, így „a magyar társadalom egyre kevésbé tudta megkülönböztetni a háborús bűnösöket a kommunista önkény áldozataitól” – hogy ismét Gyurgyákot idézzem (583.l.). Valóban máig tartó kettősség alakult ki, az egyik oldal tagadja, vagy legalábbis kisebbiti a felelősséget félmillió magyar-zsidó honfitárs kiszolgáltatásáért, míg a másik oldal bűnös nemzetnek, utolsó csatlósnak kiáltja ki a magyarságot, mintha nem lettek volna szép számmal zsidómentők és antinácik. 1945 és 1956 között a zsidó származású, de zsidóságukat megtagadó kommunista vezetők azután az egész vészidőszakot száműzték a közbeszédből, így konzerválták az előíté-

leteket. Az 1956-os forradalmat jellemző tisztaság, idealizmus nem tűrte az antiszemitizmus bármilyen megnyilvánulását, a bizonyára még jelentékeny számú antiszemita nem mert hangot adni előítéleteinek. A Kádár-korszakban pedig, majdnem egészen a rendszerváltásig, csak kódolt formában, a „népi-urbánus vita” keretében volt napirenden a magyarországi zsidók múltja és jelene. 1989-ben a nem-zsidó értelmiség nagy többsége megütközéssel fogadta „a zsidókérdés” pusztai megjelenését a nyilvánosság fórumain, még inkább azt a vádat, hogy a Magyar Demokrata Fórum egy nacionalista és antiszemita irányzat. A politikai indíttatású publicisztikai vita, az MDF és az SZDSZ szembenállása azután mintegy föltámasztotta az antiszemitizmus Frankenstein-szörnyét. Előbb Csurka István és hívei, majd a Jobbik megjelenése az itthoninál is erősebb elítélő visszhangot váltott ki, elsősorban külföldön. Ezt itthon sokan indokolatlannak és alaptalannak tartották, ami viszont erősítette a zsidó háttérűek rossz érzéseit.

Alapvetőnek tartom, hogy a hazai zsidóság – képviselői, vezetői révén, de minden jel szerint a közösség egyetértésével – az 1990-es évek elején úgy foglalt állást, hogy nem tekinti magát nemzeti kisebbségnek. Mint vallásfelekezet és kulturális csoport, integráns része a magyar társadalomnak. Ezzel nincs ellentétben, ha a zsidó származásúak szimpátiát, sőt közösséget éreznek a világ zsidóságával, ezen belül Izrael állammal. Minden érthető és indokolatlan félelem és feszültség ellenére benyomásom szerint ma Magyarországon a zsidók és nem zsidók együttélése egészében véve harmonikus, jóval jobb, mint volt 1920 és 1944 között. Talán még a dualista korszakbeli állapotnál is jobb abban a tekintetben, hogy akkor friss, noha természetesen nagyon pozitív élmény volt az emancipáció törvénybe iktatása, később pedig az egyházpolitikai törvények, de a mindennapi életben sok szó esett a zsidóságról, mint önálló, quasi etnikai csoportról. Ma a sajnálatos antiszemita kiszólások és megnyilvánulások – szerencsére – jobbra verbálisak, nem fajulnak tettelegességre, ellentétben a több nyugat-európai országban történekekkel. Mindenképpen öröndetes a zsidó származás és hagyományok nyílt vállalása, a Hanuka megünneplése, a zsidó zenei fesztivál, a zsinagógák és zsidó temetők óvása, a sok vegyes párkapcsolat. A rendszerváltozás óta Izrael állammal nemcsak jók a politikai kapcsolatok, élénk a kereskedelem, gyakoriak a kölcsönös látogatások, de a magyar közvélemény az arab-izraeli konfliktusban is kiegyensúlyozott, sőt talán inkább az izraeli magatartást megértő álláspontot foglal el, ellentétben számos nyugat-európai országgal és kormánnyal. A szenvedély kezd kikopni a magyar-zsidó viszony, a kérdéskör kezeléséből, és ehhez a magyar történetírás is hozzájárult.

*– Az elmúlt száz év és a jelen ismeretében, kinek mi-
ben kellene változtatni ahhoz, hogy a helyzet javuljon?*

1990 óta valamennyi magyar kormány elítéli az antiszemitizmust, sajnálatosnak tartom, hogy ennek összességét egyesek kétségbe vonják. Ugyanakkor a kormányok egyes lépései, még inkább a kommunikáció, tápot adtak az ilyen kételyeknek. Horthy Miklós hamvainak hazahozatala és újratemetése véleményem szerint nem indokolta a szinte világméretű visszhangot, ugyanakkor sokan tartottuk fölöslegesnek az 1944. évi német megszállás emlékművét. A hazai zsidóság sorsát nem szabad semmiféle politikai célra használni, annak alárendelni. A Holokauszt Emlékközpont, vagy az inkább vitákat gerjesztő, semmint a megnyugvást szolgáló „Sorsok Háza” terv ügyében legyen az elsődleges az érintettek, a zsidó közösség véleménye. A magyar történelem egyes eseményei, jelesen az 1920. évi un. numerus clausus törvény, még inkább Horthy Miklós kormányzó személyének és az egész korszaknak a megítélése olyan vitákat vált ki, amelyek nem segítik elő a régi sebek gyógyulását. Ami elősegítené, az a zsidóknak a magyar történelemben betöltött pozitív szerepének a hangsúlyosabb bemutatása az iskolai tananyagban és a médiában. Hasznosak az olyan filmek, mint a Weiss Manfréd-család történetét bemutató, de jobban kellene tudatosítani a magyar zsidók maradandó hozzájárulását a gazdaságon túl az irodalomhoz, a képzőművészethez (a filmet is beleértve), a tudományhoz, sőt helytállásukat az 1848-49. évi szabadságharcban és két világháborúban. (Igen, még a méltánytalan és számos szadista viselkedésre alkalmat nyújtó munkaszolgálat során is.) A nyilvánosság fórumain, a médiában, rádió és televízió műsorokban kellene „kibeszélni” a témát, hogy a görcsök és az előítéletek a tények és az érvek hatására oldódjanak, illetve csökkenjenek.

A jövő döntően a nem-zsidó háttérű magyarokon, a kormányokon, a politikai pártokon, a médián múlik. A zsidó származás emlegetése, a „zsidózás” szűnjék meg, illetve legfeljebb olyan formában és olyan céllal hangozzék el, mint a „sváb” vagy szláv származás. A zsidó származásúak viszont ne keressenek ott is antiszemitizmust, ahol nincs. Szóaljanak meg olyan nemzeti ügyekben, mint a határon túli magyarok helyzete. Érdeklükben emeljenek szót külföldön is.

A számos népelemből álló, történelme során spontán módon besenyőket, kunokat, németeket és szlávokat befogadó és magába olvasztó magyarok igen sokat nyertek a bevándorló és önként, lelkesen asszimilálódó zsidókkal, akik viszont a pogromoktól menekülve hazát találtak a Kárpát-medencében. Ennek kölcsönös tudatosításával tudjuk nem elfeledni, de közös élménnyé – és közös gyásszá tenni – az együttélés évszázadait.

A szerző történész, politikus, diplomata

Ma Magyar-
országon
zsidók és
nem zsidók
együttélése
egészében
véve
harmonikus.

Kovács M. Mária

A KÉRDÉS NEM MEGVÁLASZOLHATÓ

Félek, válaszzal csalódást fogok okozni, mert magát a kérdést nem tartom megválaszolhatónak. A kérdésben ugyan zárójeliesen benne van, hogy a „zsidók” és „nemzsidók” definíciója vitatott dolog lehet, mindamellett én nem tudok a definíciók kérdésén túllendülni.

Szerintem Magyarországon sem a „zsidók”, sem a „nemzsidók” nem alkotnak olyan csoportot, amelyek egyenként valamiféle rájuk jellemző, közös „zsidó” vagy „nemzsidó” csoport-ideológiával bírnának. Nemcsak a kö-

zel tízmillió „nemzsidó” nem alkot egyetlen kohézív csoportot, de az országban élő pár tízezer „zsidó” sem. A körkérdés tehát valahogy úgy lenne feltehető, hogy vajon milyen viszonyt lehet felfedezni „a zsidók” egyes, jól felismerhető csoportjai és a „nemzsidók” egyes, jól felismerhető csoportjai között. „Csoport” alatt ebben a vonatkozásban olyan emberek közösségét értem, akik egy jól körülírható közösséghez, szervezethez (egyesület, klub, baráti kör, párt, egyház, egyházon belüli irányzat) tartozónak érzik magukat.

A fentiek miatt a második kérdésre sem tudok választ adni. A második kérdésben az az előfeltevés szerepel, amely szerint „a helyzetnek javulnia kell” és hogy ez a javulás valamiképpen „két” oldalról történő cselekvést feltételez. Minthogy szerintem nincs két oldal, illetve a kérdésben megjelölt két oldal (zsidók, nemzsidók) kohézív ideológiával rendelkező csoportoként nem létezik, a második kérdésre sincs válaszom.

De nem akarok teljesen kitérni a válasz elől. Munkáimban a politikai antiszemitizmus történelmét kutatom. Nyilván ez az az érdeklődés, amely miatt a most feltett körkérdés fogalmait is boncolgatom. Ezen fogalmaknak ugyanis önálló története van: egyebek között fontos fogalmak a politikai antiszemitizmus történetében is.

Egy rövid kitéréssel illusztrálnám, mire gondolok. Már az első világháború előtt létezett a politikai antiszemitizmus azon válfaja, amely kétségbevonta, hogy „a zsidók” különféle alcsoportjai egymástól eltérő, sőt egymással ellentétes álláspontot képviselhessenek. A zsidó szocialistákat Bethlen István az első világháborút megelőzően célzatosan összemosotta a zsidó nagytőkésekkel, mondván, hogy ezek – a zsidó tőkés és a zsidó szocialista – valójában ugyanazt a „zsidó” érdeket képviselik. Bethlen „a zsidókat” egy rafinált szereposztású összeesküvés szereplőinek állította be, akik ellentétes világnézeti pozíciók álcája alatt játsszák ki és bomlasztják a nemzeti erőket. 1919 után ugyan maga Bethlen erről már mérsékeltebben nyilatkozott, az antiszemita politikai erők részéről azonban ez az

összemosás patológikus méreteket öltött és a numerus clausus, majd a zsidótörvények mögötti ideológia egyik alapkövévé vált.

A jelen körkérdés kezdeményezőitől természetesen távol állnak az effajta leegyszerűsítések. Kiváló irodalmi alkotásaikból és publicisztikaikból ez rendre ki is derül. Arról nem is szólva, hogy éppen a Szombat az a folyóirat, amely rendszeresen tudósít a különféle magyarországi zsidó közösségek között fellángoló – olykor egészen súlyos – vitákról. Mégsem érzem, hogy hozzászólásom csupán meddő szörszálhasogatás lenne. Inkább arra szeretném rá-

irányítani a figyelmet, hogy komoly kockázattal járhat, ha fenntartás nélkül átvesszük és alkalmazzuk azokat a köznyelvi fordulatokat, amelyek inkább a hétköznapi káros gyakorlatának részei, semmint ezen káros gyakorlat elemzésének eszközei. Miközben tehát üdvözlöm a szerkesztőség kezdeményezését, szorgalmaznám, hogy további lépésekben jussunk el ahhoz a valamivel pontosabban feltett kérdéshez, amelyre valójában a szerkesztőség a választ várja.

A szerző történész

Kerékgyártó István

AZONNAL FELLÁNGOLHAT

– Hogyan jellemezné ma zsidók és nem zsidók (bár-hogy is definiáljuk e csoportokat) együttélését a mai Magyarországon?

Nem vagyok szaktudós, a téma kutatója, csak egy hatvan feletti író, aki korábbi életeiben volt egyetemi oktató, üzletember, jártam a politika környékén is, ezért véleményem személyes élményeimből fakad. Egy dunántúli város keresztény kispolgári családjából jövök, ahol soha nem hallottam, hogy családom egyáltalán csak kifejtette volna azt a szót, hogy „zsidó”. Először a jó nevű helyi gimnázium matematika tagozatos osztályában találkoztam egy fiúval – azóta is az egyik legjobb barátom –, aki zsidónak mondta magát. Náluk érintett meg először az a nagypolgári miliő, a fanyar öniróniával teli humor, a szabadszájúság, a világra való nyitottság, a széleskörű műveltség, tehát mindaz, ami azóta is fontos számomra. Ettől fogva mindig voltak – bár szinte kizárólag vallásukat nem gyakorló – zsidó barátaim. Ma is a legjobb cimboráim legalább fele zsidó származású. És azért vettem mindezt előre, mert ezekből a sorokból kiderül, hogy az én személyes életemben ez a zsidó, nem zsidó együttélés mind a mai napig a legtermészetesebb

dolog a világban. Azt hiszem, őszintén beszélnek nekem zsidóságukról, szorongásaikról, nagy múltú ősikről, szokásaikról – én persze ugyanígy nekik –, azt mondhat-

nám, hogy probléma nélküli számomra ez az együttélés.

Ha a mai Magyarországot nézem, azt hiszem, érdemes különválasztani a zsidók és nem zsidók együttélését a hétköznapi életben, ahol, mint *magánpolgárok* (burzsoák) érintkeznek egymással, a politika által kialakított térben zajló folyamatoktól, ahol, mint *közpolgárok* (ci-toyen) tekintenek egymásra.

Mint magánpolgárok, azt hiszem, a mai Magyarországon az emberek döntő többsége **nem mint zsidó és nem zsidó** tekint egymásra. „Van egy jó fogorvosom”, mondja az egyik, és nem teszi hozzá, „hogyan zsidó, tudod?”, „a múltkor megbuktatott a vizsgán X professzor”, és nem teszi hozzá, hogy az a „szemét zsidó”, hisz a buktatót utálja benne, és föl se merül e tekintetben X professzor származása. A hétköznapi érintkezésben – legalábbis én úgy tapasztalom – mellékes, ki zsidó és ki nem, sokkal fontosabb az, hogy milyen ember, orvos, bőrdíszműves vagy könyvelő az illető, hogy miként szól hozzám, mennyire emberséges, vagy átver-e éppen. És ha azt mondja erre valaki, hogy nyilván azért, mert csökkent a rasszizmus Magyarországon, akkor téved, mert ugyanez nem igaz, mondjuk a cigányokra vagy az arabokra, akiket nagyon erős előítélet övez.

Más a helyzet, ha a pártok befolyásolta *közpolgárt* nézzük. Jó néhány éve a magyar kormány politikájának középpontjába a folytonos ellenségképzés került. Ezzel próbálja híveit egyben tartani, egy külső ellenségre mutogatva terelgeti össze a nyáját. „Féljete az ellenségeinktől, de tudnotok kell, hogy mi majd megvédünk azoktól. Azonban soha ne lankadjatok gyűlölni őket!”, mondja a kormány. És kik ezek az ellenségek? Belülről a liberálisok és a baloldaliak (utóbbiakat kommunistáknak nevezik), kívülről pedig az Unió és főleg a migránsok. Érezni, olykor kacérkodnak az antiszemita kártya kijátszásával, azonban spin doktoraik is jól tudják, hogy gyenge ütőlap lenne ez. Egyrészt, mert nemzetközileg végképp elszigetelné az országot, belülről pedig nem lehetne ezzel túl széles tömegeket megszólítani. (Szemben a cigányellenességgel, amire, sajnos széles fogadóréteg lenne, de egyelőre még szépen hoz szavazatot a kormánypártnak a cigányság.) Egy ilyen antiszemita lapot azért olykor meglengetnek, legutóbb a magas helyen emlegetett „szabadkőművesezés” volt ilyen, mely – persze tudjuk: tévesen – a zsidóknak tulajdonítja e mozgalmat, vagy a liberalizmus elleni szent háborút – melyet ugyancsak tévesen sokan valamiféle zsidó ármánynak tekintenek –, de a zsidó vallás ellen semmiféle támadást nem tapasztalhatunk. (Azért az „egyházi státuszban” bejegyzett három zsidó szervezet megosztásában érdekelt a kormány. Ennek jelei jól látszanak.)

Az első – a hatalom részéről sikeresnek tűnő – antiszemita árnyalatú támadás is csak annak köszönhető, hogy Soros Györgyöt a migránskérdéssel kötötték össze, így a

termékeny magyar talajra hullt idegengyűlöletbe sikerült némi „nagyorrú, gúnyosan mosolygó zsidó” árnyalatot is belepingálniuk. Ebből a szempontból, tehát azt mondanám, hogy a **politizáló közpolgárok** nem jelentéktelen része, bizony látenszen vagy akár manifeszt is antiszemita lehet, ha politikai ellenfelet lát a zsidóságban. A jobbikos szavazóknál ez nyilvánvaló, a Fidesz hívők egy részétől sem állhat ez távol, hisz a gyűlölet tárgyává éppen kijelölt Sorosnál és a liberalizmusnál folyton felfeslik az elfedett zsidó jelző.

Ez, a hatalom által szándékosan fékezett habzásúra állított antiszemitizmus, persze **azonnal fellángolhat**, ha a politika érdeke úgy kívánja. Egy nemzetközi pénzügyi krach esetén, a világ nagy borszéinek esetleges összeomlása következtében beinduló antiszemitizmus nyilván Magyarországon is működne, itt is a pénzeszsájkukon ülő, kövér, szivarozó zsidók plakátjaival riogatnák a választóikat. Ők lennének az új, gyűlöletre kijelölt ellenség.

– *Az elmúlt száz év és a jelen ismeretében, kinek mi-ben kellene változtatni ahhoz, hogy a helyzet javuljon?*

Ami a zsidóság részéről mostanában megfigyelhető, az nekem jónak tűnik, gondolok itt arra, hogy különféle fesztiválokon, rádió és tévéadásokban, könyvekben, színházi darabokban és filmekben igyekszik bemutatni kultúráját, múltját, szokásait. Ez hasznos, hiszen sokkal nehezebb gyűlölendő ellenségnek beállítani azt, akit ismerünk. Ezt az irányt kell folytatni.

A nem zsidók részéről azonban, és itt a 45 utáni összes kormányra, politikusra és az egész társadalomra gondolok, **nem történt meg a nyilas korszak át- és kibeszélése**, ami gennyesedő fekélyként ma is a magyar társadalom testében lappang. Az Orbán kormány „emlékezetpolitikája” sajnos ennek a folyamatnak a folytatása. A Sorsok Háza körül már két éve tartó huzavona, a Szabadság téri szobor és az emléktábla üzenete „...megölte őket a gyűlölet...” és „...az életüket vesztett zsidó honfitársaink emlékére...” számomra felháborító, hiszen tudjuk, ki ölte meg őket, ennél sokkal konkrétabban kellett volna fogalmazni, „veszíteni” meg pénztárcát szoktunk és nem életet, őket megölték, és tudjuk, hogy kik.

De még ennél is fontosabb, hogy tudjuk: az olyan típusú politikának, mely a gyűlöletképzésre épít, ha érdekében áll, akkor bármely csoportot ellenségnek kiálthat ki. Tehát számomra az **igazi megoldás az lenne, ha nyitott, liberális, a nyugati világ értékeit tiszteletben tartó kormányok irányítanák Magyarországot**, és akkor nem érhet bennünket – zsidókat (és persze a kormánnyal fraternizáló áramlatot is) és nem zsidókat – keletlen meglepetés.

A szerző író

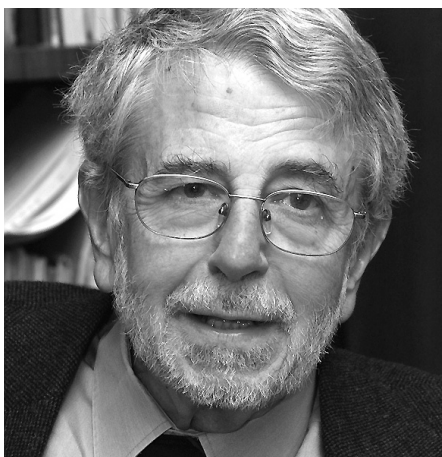
Fékezett habzásúra állított antiszemitizmus azonnal fellángolhat, ha a politika érdeke úgy kívánja.

Kőszeg Ferenc

E.GY RÉGI VITA JÖVŐJE

Második rész

A Szombat körkérdése zsidók és nem zsidók mai együttélésére vonatkozik. Mégis talán nem fölösleges visszapillantani a száz évvel ezelőtti vitára. A hajdani kérdések ugyanis ma is kérdések. Ma is vannak, akik megkérdezik, hogy a zsidók kiemelkedő szerepe a világban (tudományban, művészetben, politikában, gazdaságban, de még a sportban is) kiemelkedő képességek (akár genetikusan, akár szociokulturálisan meghatározott képességek) következménye-e? Vagy pedig mint az antiszemita állítják: a zsidók gátlástalanságának, etikátlan anyagiasságának, egymás ügyeskedő támogatásának az eredménye? Sok liberálisan gondolkodó embernek származásától függetlenül meggyőződése, hogy zsidókérdés nincs, csak antiszemita kérdés van. Ezzel szemben áll Lesznai Anna mély gondolata, hogy a zsidó önmagában is zsidó. Nyomban felvetődik a gondolat: valás-e csupán a zsidóság? Aki nem hisz abban, hogy Jézus Isten fia, aki meghalt és feltámadott – nem keresztény. A zsidó ellenben akkor is zsidó, ha semmit sem hisz a zsidó vallás tanításaiból, és semmit sem követ az előírásaiból: ezt nemcsak az antiszemita gondolkodás így, hanem a zsidó vallás ismerői is. A zsidó vallás ugyanis ókori vallás, olyan időből származik, amikor a vallás egyet jelentett a törzshöz való

tartozással. Ez korlátozza az identitás-választás szabadságát. Egy marxista mondhatja, hogy marxista voltam, de most már nem vagyok az. Egy katolikus mondhatja, hogy katolikus voltam, de most már ateista vagyok. Ott azonban, ahol az identitásnak vele született alapjai vannak, ott ez a szabadság korlátozott. Aki fekete bőrű nem mondhatja, hogy néger származású, de most már nem néger. Ezért minősítette Alexander Bernát zsidók és magyarok etnikai összeolvadását délibábnak. Pedig ez volt a száz év előtti vita résztvevőinek a legnagyobb problémája. A vitázók jelentős része úgy vélte: zsidó vallású magyar. Ez volt az állam álláspontja is. Csoóri Sán-

dor ezzel szemben amellet érvelt, a holokauszttal ez a döntés érvényét veszítette, a magyar-zsidó összeforradás lehetetlenné vált. Kijelentését óriási felzúdulás követte. Pedig egy szovjet kommunista zsidó természetesen tartotta, hogy a személyi igazolványa nemzetiség rovatába jevrej legyen beírva, hiszen ő szovjet állampolgár, de nem orosz, nem ukrán.

Száz éve a zsidó válaszolók túlnyomó többsége magyar akart lenni, és antiszemita tekintette azt, aki magyar voltát nem ismerte el. Közben a szlovák Stefanek úgy vélte, egy szlovák környezetben élő zsidónak a szlovák környezetébe kellene integrálódnia. Azzal, hogy magyar akar lenni, az elnyomó magyar állam kiszolgálója lesz, és még nevetséges is. Ma egy zsidó, ellentétben a nagyapjával, csak erőteljes fenntartásokkal mondja magáról, hogy magyar. Ha külföldön utazom, és megkérdezik, mi vagyok, kényelmességből, az egyszerűség kedvéért azt mondom, magyar, hiszen magyar állampolgár vagyok, és magyar útlevéllel vagy személyivel utazom. Közben azonban magamban azt gondolom, honfitársaim egy része, kétségbe vonná, hogy magyar vagyok-e. Már nyomtatásban is megjelent, hogy hungarofób, azaz magyargyűlölő vagyok.

De azon se lepődnek meg, ha látens antiszemita neveznének. Voltaképpen

már meg is történt. Az egyik cikkemben azt írtam, még Vona sikerének is örülnék, ha a Jobbik előre törése véget vetne Orbán abszolút többségének. Ha a Fidesz arra kényszerülne, hogy minden egyes törvényről alkudozzon vagy a Jobbikkal, vagy a baloldallal. A kommentekben nyomban áruló lettem, aki lepaktálna akár a náccal. Pedig ma is azt gondolom, semmi fontosabb, mint hogy vége legyen az orbáni egypártrendszernek.

De a bajaim a zsidó politikai magatartással jóval korábban elkezdődtek. Az 1980-as évek közepén, amikor mint a demokratikus ellenzék tagja, a szamizdat Beszélő egyik szerkesztője Soros ösztöndíjjal Amerikában voltam, gyakran találkoztam jobboldali magyar emigráns szervezetek tagjaival. Ezek nemigen csináltak titkot abból, hogy úgy vélik, mi, a hazai ellenzék tagjai, biztosan Kádárék propagandistái, az ÁVO ügynökei vagyunk. Ha nem azok volnánk, nem utazgatnánk Amerikában, hanem börtönben ülnénk. Ezek a derék amerikai antikommunisták persze nem tudták, hogy a hozzánk legközelebb álló elvbarátaink, a Moszkvai Helsinki Csoport létrehozói, már mind szibériai kényszer-munka-táborokban vágják a fát, és mi sem tudhatjuk, mikor fordul úgy a politika, hogy egyik napról a másikra börtönbe kerülünk. De mégis jobban bántott, amikor Magyarországról elszármazott zsidókkal találkoztam, akik az orrom alá dörgölték, ha netán győznénk, ami persze kizárt dolog, ha az oroszok tényleg kivonulnak Magyarországról, akkor megint a nyilasok kerülnek hatalomra. Ezt olyan emberek mondták, akik az oroszok meg a kommunisták elől menekültek el 1947-ben vagy 1956-ban. Efféle véleménnyel aztán bőven találkoztam Budapesten is. Akadt egy (zsidó) orvos ismerősöm, klinikai állása mellett munkásör volt. 1988-ban az SZDSZ megalakulásakor a szemembe nevetett. „Csináljátok csak – mondta derűsen – csináljátok nyugodtan. Az a lényeg, hogy a stukker a mi kezünkben van.” 1992. szeptember 24-én aztán a Demokratikus Charta felhívására együtt tüntettünk a demokrácia védelmében ezzel a kevésbé előrelátó munkásörrel.

Izrael politikája talán kétszer jutott nagyobb szerephez a magyar közvélemény

formálásában: a hatnapos háború idején és napjainkban. 1967-ben a magyar közvélemény úgy érezte, ezen a hat júniusi napon a hatalmas Szovjetunió kapott óriási pofont a kis Izraeltől. A rokonszenv hullámai öntötték el az országot, mintha János vitéz terítette volna le az óriások királyát. Könyvkiadóban dolgoztam akkor, hetenként kaptam könyveket, leveleket az egyik könyvterjesztő vállalatától, egy csinos, tizenennyolc éves kézbesítő lány hozta őket. A háború utolsó előtti napján, megkérdezte, mit gondolok az izraeli eseményekről. Valamilyen rokonszenvet sejtető morgást hallattam. Lehalkította a hangját, közelebb lépett, és mint aki valami nagy titkot hoz szóba, megkérdezte: „És azt tudod, hogy ott csupa zsidók élnek?”

Napjainkban az izraeli belpolitika jelenléte Magyarországon magasabb szintre emelkedett. Júliusban Benjamin Netanjahu, Izrael jobboldali miniszterelnöke járt Magyarországon, hogy találkozzon Magyarország jobboldali miniszterelnökével. Netanjahu látogatása kölcsönösen előnyös volt a két miniszterelnök számára. Orbánt kiszabadította az antiszemita vádja alól, holott a magyar kormány a Der Stürmer stílusát idéző antiszemita kampányt folytat Soros György ellen. Netanjahu pedig annak örülhetett, hogy vendégül látja az Európai Unió egy országának vezetője, miközben az unió egyre élesebben bírálja Izrael kormányának politikáját. (Legutóbb éppen a Szombat szeptemberi számában jelent meg erről Gadó János cikke.) A jobboldal vonaglott a boldogságtól, hogy Netanjahu és Orbán együtt ment el a Dohány utcai zsinagógába, a baloldalon pedig fokozta a zavart, hogy a magyar társadalom kettészakított-sága már a budapesti zsidóságot is megosztja. Mindezt pedig átszővi az álszentség. Miközben a magyar állam rendőrei a déli határon a menekülők gyótrésével küzdenek a terrorveszély ellen, Budapesten a Belváros nevezetes épületei, elegáns üzletei sorra arab tulajdonba kerülnek. Vajon tudja az olvasó, hogy hívják ma Petőfi Pilvax kávéházát? Így: Sham Restaurant & Shisha Bar.

A Magyarországon élő zsidók mai létszámát illetően különféle adatok vannak forgalomban. A Barankovics Alapítvány

több számítást figyelembe vevő, az interneten megtalálható becslése szerint ma százezer ember él Magyarországon, akiknek nagyszülei között voltak zsidók. 60 százalékuk 65 éven felüli, ugyancsak 60 százalékuk származik vegyes házasságból. Személyes – tehát nyilvánvalóan véletlenszerű – benyomásaim szerint a részben zsidó származásúak nagy része zsidóként azonosítja magát. Az „összeforradás” kérdése idejét múlttá válik, mert a zsidók létszáma gyors ütemben csökkenni fog. Nem csak az előregedés, hanem talán még jelentősebb mértékben az elvándorlás miatt. A Fidesz rendszerében a magyarság, még hozzá a keresztény magyarság hangoztatása az érvényesülésnek olyan feltétele, amilyen a Kádár-rendszerben a párttagság volt. Ezt jó ízlésű ember nem vállalja, ahogy a párttagságot sem vállalta 1956 vagy éppen 1968 után. Semmi sincs, ami fiatal zsidókat, fél- és negyedzsidókat Magyarországon tartana. A zsidóság létezése Magyarországon belátható időn belül meg fog szűnni.

Persze tudjuk, a zsidókérdés létezésének nem feltétele, hogy az adott országban éljenek zsidók. A Központi Statisztikai Hivatal demográfiai mutatókon alapuló számításai szerint Magyarország lakossága 2060-ra nyolc millió alá csökken. Nem illik szóba hozni, de köztudott, hogy e lélekszámon belül a cigány lakosság arányszáma jelentősen emelkedni fog. Minthogy az oktatási rendszer elszántan akadályozza a cigányok integrációját, valószínű, hogy a lakoságnak mintegy negyede nem fog a munkaerőpiacon hasznosítható tudással rendelkezni. 2014-ben 528 ezer magyar állampolgár élt tartósan külföldön. Az országlakosok képzettségének általános csökkenése az elvándorlást is felgyorsítja. Egy új Trianon felé haladva nem országrészek fognak letörni Magyarországtól, hanem a magyarul beszélő lakosság tűnik el. Akkor pedig biztosan vége lesz a zsidókérdésről folyó magyarországi vitának.

A szerző a '89 előtti demokratikus ellenzék politikusa, volt parlamenti képviselő, közíró. Írásának első része az alábbi linken érhető el: <http://www.szombat.org/archivum/egy-regi-vita-jovalo>

Novák Attila

A NEM-ZSIDÓ ZSIDÓSÁGOT NEM KELLENE MÁR KÉPVISELNI

Ma zsidók és nem zsidók nem „együtt élnek” a magyar társadalomban, mert az „együttélés” szó nem írja le a társadalom zsidó és nem zsidó csoportjai közötti pontos viszonyokat. A zsidók különbözősége nagyjából megszűnt, a magyarországi zsidók zsidószármazású magyarokká váltak. Nem „együttélnek” a társadalommal, hanem minden szempontból részei annak. Az önazonosság megélése szempontjából ugyan határozottan megkülönbözteti a zsidókat a nem zsidóktól a holokauszt tragédiájának a tudata, illetve a vélt vagy valós antiszemita veszéllyel kapcsolatos fokozott érzékenység, ugyanakkor szociológiai szempontból már nem lehet különbséget tenni a nem zsidó származású (főleg középosztályi) és a zsidó származású magyarok között; a megmaradt magyar zsidóság Budapesten összpontosul és középosztályi szerkezetű. A vész-korszak pusztán családi emlékké vált, nagyrészt kiszakítva a történeteket a zsidó történelem folyamatosságából. A magyar zsidóság többségét sem a vallási hagyomány, sem a zsidó állam nem foglalkoztatja vagy legalább is nem elsődleges az identitását illetően. Ha a hivatalos zsidóság szervezeti felépítését és valóságát tekintjük: a mainstream országos neológ szervezet, a Mazsihisz mellett létezik egy kislétszámú ortodoxia, itt a híveknek csak egy része született Magyarországon. Meglehetősen aktívan működik a mára meggyökeresedett szintén ortodox Chabad (EMIH) mozgalom, mely nem csak teljes intézményrendszert épített ki, de (történelmi-politikai okokból) a kormányzó jobboldali politikai elit számára elsőd-

leges kapcsolódási pontot tölt be – a külföldi ortodox zsidóság és az izraeli politika felé. A nem zsidó zsidók, tehát a zsidóságot csak az előbb említett szempontból őrzők arányának növekedésével, illetve ezek fokozatos eltűnésével *párhuzamosan erősödik a zsidó zsidók fontossága, politikai és reprezentatív szerepe*. Ez azt jelenti a gyakorlatban, hogy a nagyon is látható (zsidó) zsidók, azaz az ortodoxia politikai-szimbolikus súlya jelentősen megnövekedett és ennek hosszabb távú valláspolitikai következményei is lesznek a jövőben.

Meg kellene
állítani
a magyar
zsidóság
további
asszimilációját.

Magyarországon nincsen állami szintű antiszemitizmus, sőt az antiszemita beszéd teljesen a margóra szorult, az egyre nagyobb méretű állami médiából szintén teljesen kiszorult. A magyar állam – melyet más szempontból amúgy kritikák joggal érhetnek – bőkezűen bánik a zsidó közösségekkel, a magyar-izraeli politikai kapcsolatok virágoznak, nemrégiben zajlott le az izraeli miniszterelnök budapesti látogatása. Ebben a vonatkozásban Izrael Magyarországot Közép-Európa (értsd: Visegrádi Csoport) stabil Izrael-barát pontjának tekinti, a magyar miniszterelnök pedig saját unortodox külpolitikai vonala egyik nagyhatalmú és befolyásos rokonát látja a regnáló izraeli kormányban.

A magyar zsidóság a múltból örökölt egy intézményrendszert, amely a szocializmus évtizedeiben a vallásra korlátozta le a zsidó életet. A rendszerváltás utáni zsidó civil burjánzásból mára ugyan megmaradtak a szervezetek; ugyanakkor ez a sokszínűség korlátozott hatókörrel bír: 1989 után 28 évvel ugyanazt a párszáz embert mozgatja meg, ugyanazokban a körökben mozog, sokszor az aktivisták, a fizetett alkalmazottak és maga a közönség is összehasonlíthat bennük. Igazából ebben semmiféle negatív dolog nincsen, a magukat főleg külső forrásokból eltartó és utánpótlási problémákkal küzdő kis közösségekben természetesen figyelhető meg ez a működés.

A magyar zsidóság jövője elvileg az oktatási intézményekben van, ám ezzel kapcsolatosan is le kell szögeznünk igazságokat: ezek sorsa jól modellálja a magyar zsidóság működését. A kiváló magyarországi zsidó óvodákkal (Benjamin, Gan Menachem) ellentétben a zsidó iskolák többsége már nem tölti be a hozzájuk fűződő pozitív elvárásokat, illetve azokat, melyek a kommunista-szocialista hatalom összeroppanása után keletkeztek. A liberális budapesti zsidóság által alapított Lauder iskola zsidósága erősen problematikusává vált, az a nem zsidó zsidó közeg, melyből évtizedeken keresztül merítkezett, *maga is elvékonyodott*, ezzel a zsidóság és a nem zsidóság közti határvonalak is *elmosódtak*. Az iskola jelenlegi vezetése ingadozik egy elitiskola megteremtése és egy „zsidó” iskola célkitűzése között, nem világos és követethető szempontok (zsidóság? „nevelhetőség”? finansziális támogatás reménye? stb.) szerint zajlik a leendő tanulók kiválasztása és megtartása egy olyan korban, amikor minél inkább megrohanják az intézményt az állami oktatásból „menekülő” és alternatív iskolát kereső jómódú (és főleg nem zsidó) elitcsoportok.

Ezeknek az elitcsoportoknak a számára a zsidóság (vallásoktatás, héber nyelv stb.) *nem annyira fontos*, mint a jó budai levegő és az együvé tartozás, valamint *a magyar társadalmi többségtől való elkülönülés* büszke tudata. Ezek *semmilyen szempontból* sem szerencsés fejlemények, hiszen a nem végiggondolt és egyértelmű oktatási alapok és a tehetséges budapesti elit igénye *együtt* dejudaizálja az iskolát úgy, hogy közben azért tudatosan és

tudattalanul fenntartja és megerősíti a távolságot a magyar társadalmi valóságtól. A Hitközség egykoron oly híres gimnáziuma is problémákkal küzd, de teljesen másféllel. A Scheiber a más iskolákat elhagyni kényszerülő diákok mentőhajója lett, amelyért amúgy csak tisztelet jár neki (hiszen társadalmi integráló szerepet vállal magára), ám úgy tűnik, hogy ehhez nincsenek meg a szükséges anyagi és szakmai feltételek, melyeket pedig a Mazsihisznek biztosítania kellene. A Wesselényi utcai ortodox iskola sajnos válságba került, lecsökkent az iskolai pedagógiai közösség fenntartásához szükséges gyereklétszám, a budapesti ortodoxia létszámproblémákkal küzd. Egyedül az EMIH (Habad) intézményrendszere, a nemrég alapított általános iskolája és gimnáziuma profitálhat ebből a zsidó oktatási válságból, akik (anyanyelvi héber oktatást is folytatnak) ügyesen ötvöztetik a zsidó és a nem zsidó (modern oktatási) szempontokat. Ugyanakkor a magyarországi ortodox oktatási intézményekkel kapcsolatosan az a helyzet, hogy ezt a bővülést csak *akkor* tudják teljes egészében megtapasztalni a jövőben, ha a halachikus elvárásokat rugalmasan kezelik. Ezen pedig nyilvánvalóan nem a zsidó törvények felfüggesztését vagy fellazítását kell érteni, hanem egyfajta célként való elfogadtatását a rendkívül asszimilálódott magyar zsidó közönség számára.

Az alapprobléma ugyanaz, a folyamat folyamatosan zajlik: a folyamatosan zajló asszimiláció, melynek végpontján a zsidóság fokozatos eltűnése áll, *a nem zsidó zsidó a teljes eltűnés előtt álló utolsó fokozat*. Egyénileg az alija és a hagyományörzövé válás jelenthet *zsidó kiutat* ebből a helyzetből, ám sokan „csak” jelzők nélküli emberként akarnak élni Magyarországon, mely tudatilag is sokkal kellemesebb mint a nem zsidó zsidó lét folyamatos reménytelensége, ambivalens jellege.

A tennivalók nagyon egyszerűen foglalhatók össze. *Meg kellene állítani (amennyiben lehet)* a magyar zsidóság további asszimilációját, mely folyamatosan és szakadatlanul folyik, és amely a legtöbb probléma fő oka. Még a zsidó tudás elmélyítése is csak következménye ennek. A magyar zsidóság neológ mainstream intézményeinek pedig tudomásul kellene venni a zsidóságban végbement demográfiai, társadalmi és mentális változásokat és olyan szervezeti formákat kellene kialakítaniuk és támogatniuk, melyek nem kontraproduktívak, hanem altruisztikusak, azaz a jövő rendelkezésére állnak és nem egy hajdanvolt többszázéves közösséget szolgálnak ki, hanem egy átalakuló, meggyengült és kicsiny „mini-társadalom” továbbélését szolgálják. A nem-zsidó zsidóságot nem kellene már képviselni, arra vannak más alkalmasabb formációk. Zsidó zsidóságot kellene teremteni, ám egyben a modern világ és az ország részének maradni. Ez a zsidó jelen és a zsidó jövő programja Magyarországon.

A szerző történetész

Pajor Tamás

KÖZÖS ÉG

Magyar-zsidó együttlét itt és most

Emlékszem, ahogy nyiladozó eszmélésem tájkán először találkoztam a kifejezéssel: zsidókérdés. A kádárizmus 12. kerületi változatának búrja alatt növekvő kistinédzserként nehéz lett volna felróni nekem, hogy nem egyből éreztem a szóösszetétel otrombaságát, bántó élet és még akkor is csak fogalmilag raktároztam el, miután anyám elmagyarázta. Vannak dolgok, amihez időmúlás kell. Nyilván, ahogy döntően jelen sorok olvasóinak, úgy már nekem sem kell magyarázni mi az uszító és arrogáns, sőt történelmi távlatból gyilkos ebben a kifejezésben.

Mert ugye a zsidókérdés fogalmában pont az a kérdés, hogy mi itt a kérdés. Ha egy etnikum, vallás, népcsoport, kultúra – és megközelítéstől függően még sok minden – léte az kérdés, akkor nem kell sokat várni a válaszra sem.

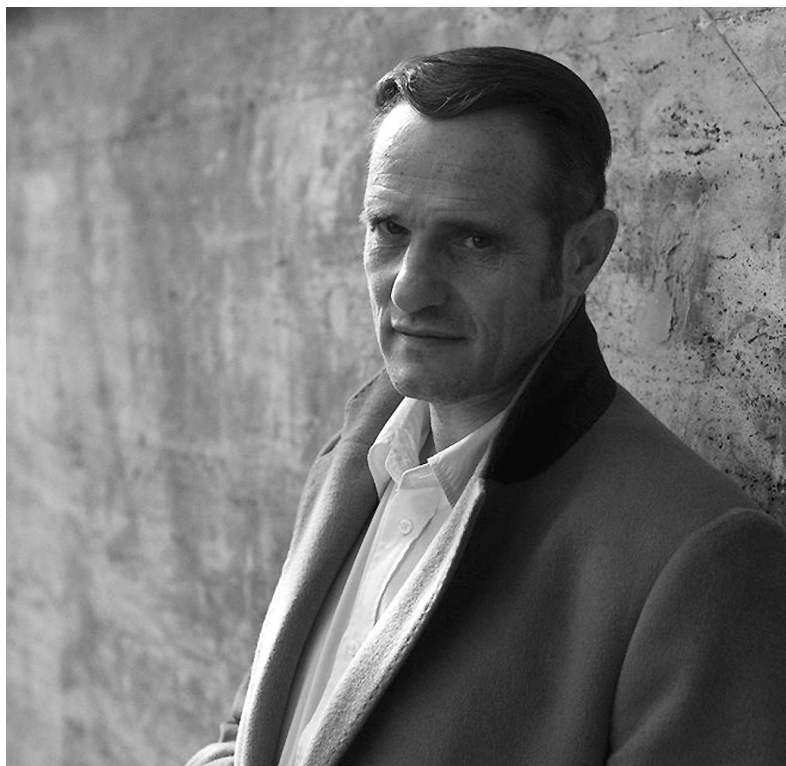
Külön elmélkedés tárgya lehetne az is, hogy ez a rossz ízű, terhelt szóösszetétel miért emelkedik ki hasonszőrű társai például a cigány- és más efféle „kérdések” közül.

Nyilván ez a gondolat elvezetne ahhoz a szenzitív témához, hogy vajon miben fájdalmasabb és sátánibb az antiszemitizmus a rasszizmus egyéb formáinál. Mivel érintett vagyok, a válaszom mindig szubjektív lesz, sőt túlfűtött, ezt megengedve is úgy gondolom, hogy nem csak a 3500 éves írástudás nagyítja a többi szenvedéstörténet fölé, hanem a zsidóság sorsának metafizikai jellege. És persze itt nincs verseny, mindenkinek fájjon a sajátja legjobban, csak így őszinte.

Az antiszemitizmus majdnem egyidős a zsidósággal, mégis megszokhatatlan.

Ezt szociológiai, gazdasági és egyéb ehhez hasonló okokkal magyarázni hasonlóan felszínes megközelítés, mint az a leegyszerűsítő, barbár, de kényelmes megoldás, hogy a zsidóság olyan, mint bármely más nép. Ez a fogyasztható, asszimilációbarát féligazság sohasem áll meg.

A sokszor és jól definiált közvetlen kiváltó okok alatt, a folyamatok legmélyén, ott rotyog az ősi istenellenes-

ség lávája. Az antiszemitizmus istengyűlölet, még ha időközben számos zsidó is istengyűlölővé vált.

Ez a konfliktusos lét minden bizonnyal nem véletlenül jelenik meg a zsidóságnak, mint nemzetnek az elnevezésében: Izrael, aki Istennel harcol.

Benne van az is, hogy Isten harcol a néppel együtt annak ellenségeivel szemben, de benne van a zsidóság és Isten egymással szembeni küzdelme is. Zsidónak lenni nehéz és ez nem Magyarország, de még csak nem is Európa-függő dolog.

A diaszpóra története bebizonyította, hogy zsidóság számára végső soron sem az asszimiláció sem a disszimiláció nem járható út. A nemzetileg önazonos és egyben biblikus út az alijázás Izraelbe. Hogy ennél kevésbé

radikálisat is mondjak, működőképes bizonyos fokú váltalt különállás, elkerülve az önfeladás, a teljes beolvadás, de egyben a folyamatosan sérelemalapú, ellenséges beállítottság csapdait is.

Ez persze nehéz, de az utóbbi időben Magyarországon mintha mégis működne. Amíg például Franciaországból ezrével menekülnek a zsidók Izraelbe, addig itt tényleg egyfajta zsidó reneszánsznak lehetünk tanúi. És ez nemcsak azt jelenti, hogy a Macesszhuszár, a Rosenstein vagy Carmel mellett még megannyi helyen ehetünk flódnit. Hanem azt, hogy ma itt mégiscsak egy picit könnyebb zsidónak lenni. Az persze jóval bonyolultabb kérdés, hogy mit tekinthetünk zsidó identitásnak. Az érintettek közül még nem találkoztam kettővel, aki erre pontosan ugyanazt a választ adta volna. A hardcore chabadtól és médium neológótól a Sólet Fesztivál és a Pozsonyi Piknik alkalmi résztvevőjén át, az „akkor vagyok zsidó, amikor a zsidókat bántják”-ig, minden játszik, közte annyi árnyalattal, ahányan vagyunk, esetemben a Jézust Messiásként elfogadókat is beleértve.

Keserű és nehezen feldolgozható tapasztalat számunkra, hogy az asszimilációban oly élenjáró magyar zsidóság, amely egyben a nemzeti ügy felvállalását is sajátjának tekintette, a zsidótörvényeket és a holokausztot kapta igyekezetének válaszául. Anyai felmenőim közt Kossuth oldalán harcoló forradalmár is volt. Amiről én magam persze nem tehetek, de gondolkodóba ejt. Igyekszem helyes következtetésre jutni. Mint aki nem ismerhettem nagyapáimat és családunk rengeteg tagját, és mint akinek a családjától az egykori fasiszta magyar állam, majd jogutódja a kommunista diktatúra, mai értéken százmillió nagyságrendű vagyonelemeket tulajdonított el, mégis azt mondom, nem élhetünk mindig sérelemalapon. Persze nem is kell azok nyakába borulni, akik ma is különleges affinitással rendelkeznek a múltisméltásra, de még velük is kommunikálni kell, a jóindulatú, vagy a témában semleges többséggel pedig meg kell találni az együttélés és működés létező területeit. Ezen túl pedig meg kell adni az esélyt az őszinte változásra mindenkinek. A sérelmek üzemanyagának mindig kellő utánpótlása van. A halált megvető Angyal István, az 56-os forradalom mártírja is lehet, hogy nagyobb emlékezettel bírna, ha történetesen nem zsidónak születik. Viszont a kiválóan feltárt írott és az orális történelem útján tovább élő, az antiszemitizmus megléte mellett érvelő bizonyítéktenger folyamatos felkorbácsolása csak parttalan viharokhoz vezet. Mert jobb híján mégiscsak jól tették azok a neves és elfelejtett zsidók, akik munkájukkal és tehetségükkel még akkor is kitörölhetetlen nyomot hagytak a magyar történelemben, ha testük füstté lett Auschwitzban vagy munkaszolgálatosként megfagytak Ukrajnában. Egyrészt mert Jeremiás prófécijából kiindulva, mely a hetven éves babilóniai fogságra szólt, ez a helyes viszonyulás a „nagy babilo-

ni” fogság esetében is: „És igyekezzetek a városnak jólétén, a melybe fogságra küldöttelek titeket, és könyörögjetek érte az Úrnak; mert annak jóléte lesz a ti jóléteketek.” (Jeremiás 29:7)

Másrészt mert nem lehet permanens rettegésben, gyanúsítgatások légkörében, rosszindulatban élni. Magyarul beszélünk, a közös történelmünket ugyanaz a toll vagy billentyűzet írja. Az együvé tartozás és különállás személyenként eltérő, nem szabályszerűsíthető aránya a megélhető pálya.

A magam részéről bennszülött magyar és kinnszülött izraeli vagyok.

Az abszolút kollektív felelősség megállapítása nem lehet ember dolga, hiszen csak az Örökkévaló ismeri tökéletesen minden ember szívét és tetteit. Az általános megbélyegzés mindig eltévelyít, akkor is, ha az antiszemitizmus örököld vagy örökbarna. Az őszinte, karakán emlékezet fenntartása mellett az is fontos, hogy ne ragadjunk bele múltba.

A holokausztot soha nem szabad elfelejteni, de soha nem szabad mindig csak erre emlékezni.

Mára megvalósult Moses Hess, Herzl, Weizmann, Jabotinsky és harcostársaik álma, a modern Izrael. És ha egy pesti zsidó ezt manapság nem is választaná magának komfortos lakóhelyül, akkor is támpont és háttérország.

Jó tudni, hogy végső esetben...

Ámde ma Magyarországon nincs végső eset. Akkor sem, ha Soros György fintora százméterenként illusztrálja a forgalmat. Akárki akármit mond, a kilencvenes évek elején felélesztett és a kétezres években tovább szított antiszemitizmushoz képest ma ez inkább kicsit vesztesre áll. Jelzi ezt a közbeszédben való ritkásabb említés, de egy nemrég még pofátlanul náci szólamú párt ál-szelidülése, még ha érdekből is. Frontvonalak áttevődtek, tán az új toposzok, mint a migráció, vagy a nemzetállamok kontra globalizáció is segített letaszítani a témát a dobogóról. Még akkor is így van ez, ha a globalizáció legfőbb motorjai, az új high tech-cézárok között is szép számmal akadnak Ábrahámnak leszármazottai. És akkor is, ha az ő technoevolucionista, transzhumanista, szép új világuk rejtett motívuma ugyanaz is, mint az egykori kommunista forradalmároké: “hadd legyünk olyanok, mint bárki más, bármibe is kerül ez”.

Az a rossz hírem számukra, hogy ez nem fog sikerülni. Mert a zsidóság Isten kiválasztott népe, akármennyire nem tetszik ez az antiszemitáknak, vagy akár a zsidók egy részének.

Menekülhetetlen szerep.

Elfutni előle gyávaság, felvállalni szenvedés. Mégsem übermensch, attól Isten ments.

A szerző dalszerző, előadóművész, a Hit Gyűlekezete tagja

A holokausztot
soha
nem szabad
elfelejteni,
de soha
nem szabad
mindig csak
erre emlékezni.

Veszprémy László Bernát

„MI, CIONISTÁK RENDKÍVÜL MEG LEHETÜNK ELEGEDVE...”

Eddig nem ismert válaszok a Huszadik Század körkérdésére

1917 szeptemberében érdekesítő vita zajlott a Jászi Oszkár polgári radikális folyóiratának, a Huszadik Századnak hasábjain. Neológ és cionista, liberális és antiszemita szerzők feszültek egymásnak, megkísérelve bizonyítani vagy cáfolni a „zsidókérdés” létét Magyarországon. Cikkünkben eddig ismeretlen, a vitára érkezett hozzászólásokból idézünk.

A Huszadik Század ankétja: ismert válaszok

Jászi Oszkár polgári radikális publicista és politikus 1917 májusában küldött szét három kérdést a magyar közélet válogatott tagjainak: „1. Van-e Magyarországon zsidókérdés, és ha igen, miben látja annak lényegét? 2. Mik az okai a magyarországi zsidókérdésnek”? És végül: „3. Miben látja ön a magyarországi zsidókérdés megoldását, minő társadalmi vagy törvényhozási reformokat tart szükségesnek”?¹ Az ankét apropóját Ágoston Péter nem-zsidó jogászprofesszor 1917 áprilisában kiadott *A zsidók útja* című könyv képezte. A könyvet, melynek történeti irodalma is van,² a neológ zsidóság antiszemitának találta, Jászi pedig védelmébe akarta venni kollégáját.

Már maga az első kérdés is elképesztő nóvumnak számított; az utolsó kérdés pedig, mely lényegében egy a „zsidókérdés” rendezésére hivatott törvény lehetőségét veti fel, egyenesen blaszfémia. Az ankétre adott, és a

Huszadik Század által közölt válaszokat a szakirodalom gondosan feldolgozta és újraközölte, legutóbb éppen Komoróczy Géza többkötetes forráskiadásában.³ A megszólaló polgári radikálisok a „zsidókérdés” léte mellett érveltek, és nem csupán annak gazdasági vonatkozásában. Mai baloldali szemlélők meglepetéssel olvashatják, hogy Lesznai Anna példának okáért a zsidóság „idegen” voltával, máshol pedig a „zsidó vér”, vagy egyenesen a „faj” tételeivel érvelt.⁴

Jászi és – nagyrészt zsidó származású – polgári radikális köre a szociális újítás egyik fő akadályaként tekintett a zsidó nagypolgárságra és tőkés rétegre, nem kímélve azokat az antiszemita jelzőktől sem.⁵ A vitát feldolgozó Gyurgyák János gazdagon idézett a hozzászóló cionistáktól is: Beregi Ármin korábbi cionista vezető vagy Richtmann Mózes rabbi szintű egy „zsidókérdés” léte mellett törtek lándzsát. Álláspontjukat talán úgy lehetne summázni, hogy a zsidóságra nem, mint a magyar nép sajátos felekezetet valló részére, hanem mint saját népre, nemzetre tekintettek.⁶ Antiszemita hozzászólók

szintűgy látni vélték a „zsidókérdést” – a maguk nacionalista szemével –, míg az ötvenből mindössze 13 hozzászóló (köztük 6 zsidó) jutott arra, hogy a magyar liberalizmus légkörébe nem fér bele a „zsidókérdés”.⁷

Napjainkra talán különösen hathat a polgári radikálisok és a cionisták egyetértése: a progresszió hívei ritkán értenek egyet a nemzeti gondolat követőivel. A talány nyitja, hogy mind a két csoport szemben állt a dualizmus társadalmi „szerződésével”: a cionisták nem gondolták, hogy a zsidóságnak ilyen heves asszimilációval kell jutalmaznia az emancipációt, a polgári radikálisok pedig a zsidó elitet támadták. Ha csak pillanatnyilag is, de a két érdek találkozott – ahogyan azt a cionista *Zsidó Szemle* cinikusan megírta, „a hazafiatlanság vádjában . . . osztozkodunk a szocialistákkal és a radikálisokkal az 50 krajcáros fajmagyarok előtt”.⁸ Utóbbi sértés minden bizonnyal az „asszimilánsoknak” szólt.

Újonnan feltárt hozzászólások a Huszadik Század ankétjához

Szabolcsi,
Patai,
Schönfeld,
Gutmann

A korábban ismert, és bizonyos esetekben gyűjteményben közölt hozzászólások mellett figyelemre érdemesek azok a vélemények is, melyeket nem kezelt az utókor. Az olyan hozzászólásoktól, melyek ismertek, de nem kerültek be az ankét füzetébe, most eltekintünk. (Ilyen pl. Ady Endre *Korroborija*⁹). A *Huszadik Század* vitájához viszont érkeztek korábban nem feltárt és feldolgozott hozzászólások is: ezeket zsidó részről az *Egyenlőség*, a *Múlt és Jövő*, illetve a *Zsidó Szemle* hasábjain publikálták, míg nem-zsidó részről a *Protestáns Szemle*, a *Magyar Kultúra*, az *Új Nemzedék* és a *Magyar Paedagogia* lapjain. Többben az ankétá adott eredeti válaszukat toldották meg további kommentárokkal (Szabolcsi Lajos, Patai József, illetve szerkesztői cikkben Ravasz László lapja).

Kezdve a neológ *Egyenlőség*gel, Szabolcsi Lajos több megjegyzéssel látta el a vitákra érkezett válaszokat.¹⁰ Látványosan fogalmazta meg a jogegyenlőség híveinek megdöbbenését: „Értitek-e, miről van szó? . . . Hogy élünk: kérdés . . . Hogy itt lakhatunk: kérdés. Hogy itthon vagyunk-e e hazában: kérdés . . . Így mondotta ki a verdikt a Jászi Oszkár rögtönítélő bíróságában”. A „zsidókérdésre” Szabolcsi fiktív, a domináns narratíva által befolyásolt dologként tekintett: ha beszélnek róla, van, ha hallgatnak róla, nincs. (Lásd: „Ezt aztán jól megcsinálta Jászi Oszkár . . . Neki zsidókérdést kellett csinálni”). Véleménye szerint „ez a szavazás eszünkbe juttatja azt a másikat, mikor a Galilei-körben arról szavaztak, hogy van-e Isten? És az Isten 10 szóval kisebbségben maradt”.

Új hozzászólásában talán helyesen mutatott rá arra, hogy „zsidókérdés” alatt a megszólalók – és főleg a „nép antiszemitizmusa”, melyet Szabolcsi, szakítva apja ro-

mantikus nézeteivel, immár nem tagadott – nem ugyan azt értik, mint pl. a cionisták (azaz a zsidó „hontalanság” kérdését), hanem az „izgató jelszavak” visszatérését. Túláradó szólamaival a zsidóság első világháborús részvételéről azonban vajmi keveset érhetett el. Heves magyar nacionalizmusában még azt az érvet is megpendítette, hogy míg a szlovákok vagy románok aktívan (és a jelek szerint kollektíven) a magyar állam ellenségei, addig a zsidók „honthűek”. Általános ítéletét valahogy össze tudta egyeztetni felháborodásával, melyet az ankétban megfogalmazott zsidó karakterológiai jegyek felett érzett. („Bizalmatlan? Arrogáns? . . . Több tulajdonságunk nincsen?”)

A *Múlt és Jövő*ben Patai József hosszas értekezést közölt az asszimiláció problémájáról.¹¹ Patai, bár nem utasította el a magyar kultúrához tartozást, a kulturális cionizmus híve volt. Mint írta, cionistaként ezért nem lehetett teljesen objektív, de ennek ellenére igyekezett elkerülni az „asszimiláns”, mint szitokszó használatát. Azonban azt sem titkolta, hogy a hasonulást, mint olyat, lehetetlen vállalkozásnak vélte: a zsidó élet, a megfoghatatlan, ám nagyon is valós dolog, „nem törődik bele a halálba csupáncsak az univerzalizmus, vagy asszimiláció, vagy egyéb magas szempontok kedvéért. Minden élőlény védekezik a halál ellen és minél magasabb kultúrfokon van az ember, annál elkeseredettebb harcot vív a megsemmisülés ellen”. Eközben azonban a magyar nyelven született zsidó kulturális értékeket sem akarta lebecsülni, kétségkívül megengedőbben bizonyulva a keményvonalas cionizmusnál.

Patai szerint azonban szintűgy fontos volt „a zsidóságot mindig meglevőnek és magától értetődőnek tekinteni, a zsidó emancipációt nem ajándéknak, amelyért viszonozásul fel kell áldozni a zsidóságot, hanem a legtermészetesebb emberi jognak; a zsidóság . . . nem átkelő híd, amely aztán el is sülyedhet, hanem önmaga a cél, az út, az élet”. Aki ebben nem hisz, az már csak „még-zsidó”.

S noha a *Múlt és Jövő* következő rövid cikkét¹² nem szignózták, Patai fenti véleményébe kétségkívül illeszkedik az ankétá reflektáló rövid sor: mint a lap írta, a vitán megnyilvánult antiszemitizmus nem meglepő, ugyanis zsidóellenesség az „asszimilációs szerződés” gyakori hangoztatása ellenére is volt. „Hogy nem szeretnek bennünket és nincsenek tőlünk elragadtatva? Az nem újság, azt látjuk lépten-nyomon, akár beszélünk róla, akár nem. Azért nem válunk még antiszemita holttestekkel a fogak közt vad táncot járó zsidó Kinizsikké”. A baj nem a külső ellenség, vélte a lap, hanem a „zsidótlan zsidók” túl széles megszólalási lehetősége.

A fentiek alapján felmerülhet, hogy vajon mekkora realitását látták a cionisták az antiszemitizmus elleni küzdelemnek? Patai József egy nem sokkal korábbi – 1917 februári – cikkében arról írt, hogy „minden asszimilált-

ság és önmegtagadás ellenére sarkon harap a zsidógyűlölet kígyója, amelynek éles méregfogait mi semmiféle mesterséges kígyóbűvöléssel kiszedni nem tudjuk”.¹³ Gutmann Simon cionista hozzászóló a *Zsidó Szemlé*ben szintúgy az antiszemitizmus elleni küzdelem haszontalanságával érvelt: szerinte a zsidó „lehet a legjobb hazafi, járhat orregyenészeti intézményekbe, akár szőkére is festheti a hajzatát, elsajátíthatja a hibátlan, zengzetes, melódiátlan, magyaros kiejtést, elmondhatja naponta háromszor is a Talpra magyart a Smájiszról után vagy helyett, lehet ő a legbecsületesebb kereskedő, földmivelő, iparos, hivatalnok: a zsidókérdés, azaz az antiszemitizmus nem fog megszűnni. Ötven év óta vagyunk emancipálva. Ezen rövid idő alatt jobban megmagyarosodtunk, mint bármely nemzetiség ezer év alatt. S azért egy kérdést sem kezelnek Magyarországon akkora türelmetlenséggel, mint a zsidókérdést”. Mindezt, mint hozzátette, nem „kárörömmel” írta, hanem egyszerűen megállapította, hogy „a seb kifakadt, s dúsan ömlött ki belőle mind az a sok gennyes, szennyes nedv, ami a beteg társadalom szervezetében, vérében évek óta lassan-lassan gyülemlett”.¹⁴

A *Zsidó Szemlé*ben azonban ennél markánsabb cionista reakciók is születtek az ankét végeredményére. A lap nem titkolta, hogy „mi cionisták *rendkívül meg lehetünk elégedve* az eredménnyel, és igazán meg tudjuk érteni, hogy az őszinteség nélküli opportunisták zsidók toporzékolni fognak dühükben”.¹⁵ Szintúgy érdekes, hogy a lap többször összeszedte, mely hozzászólók válaszait tudta cionista állásfoglalásként értékelni.¹⁶ Következő cikkében azonban egyértelműen provokálni akarta lehetséges asszimiláció-párti olvasóit: „Közönséges felületeség... ha az antiszemitizmusnak bélyegét akarják rásütni az egész [ankét]re. Ha az egyik oldalon látom az antiszemita sorában a cionistákat, s a másik oldalon a nagy férfiakat, akik a modern zsidóság leromlását okozzák, hittemre mondom, inkább vagyok antiszemita”.¹⁷ A szerkesztői cikket nem szignózták, ám tudjuk, hogy a lap felelős szerkesztője ekkor Lukács Leó, a főszerkesztő pedig Richtmann Mózes rabbi volt.

Effajta provokatív sorok mellett azonban fontos cionista tételek is megjelentek: míg a teljes és semmifajta visszatetszést ki nem váltó asszimiláció lehetetlen volt a lap szerint, a zsidó nemzeti mivolt és öntudat megvallása nem lehetett ok az állampolgársági jogok csorbitására. „Modern emberek vagyunk, akik a szabad véleményt tisztelik, ha őszinte. Mint modern zsidók pedig tudjuk, hogy senkit zsidó-szeretetre kényszeríteni nem lehet, tudjuk, hogy a zsidóság abnormis életet él, hogy kisebbségben van, hogy lemorzsolódik a környezete kegyének hajhászásában s éppen ezért csak hasznára lesz a zsidóságnak, ha megtudja, hogy kizárólag önmagában bizakodhatik, hogy szeretetet környezetétől nem várhat” – vélte egyrészt a lap. A zsidóság jogai-

ról pedig azt írta, hogy a „népi alapra [való] helyezkedés... természetesen *magyar állampolgári kötelességeinken s jogainkon nem változtathat*”.¹⁸ Ugyanígy érvelt a lap Schönfeld Áron besztercebányai főrabbi hozzászólásához fűzött kommentárjában: „Küzdeni akarunk azért, hogy a hazafiasság fogalma *revízió* alá vették, hogy *különbé* lelki típusú emberek *ugyanazon* országban egyformán hazafiak lehessenek. Mások vagyunk? Szokjatok hozzá!”¹⁹

Említésre érdemes maga Schönfeld főrabbi véleménye, aki Jászinak írt nyílt levelet az ankét okán. Mint írta, ő azt várta az első világháborútól, hogy végre megszűnik a gyűlölködés a földön, és bár „önérzetes zsidó nem esik kétségbe attól, hogy a zsidósággal foglalkoznak”, attól még „érdekes”, hogy a radikálisok, bár a nemzetiségek és már fajok ügyeit felvállalták, a zsidó kultúrát mégis „minden jött-menttel kivégeztetik”. Schönfeld szerint túl sok hozzászóló érvelt a kitérés mellett, és a református hitre tért Jászi figyelmét is felhívta annak zsidóságára. Utóbbi megjegyzését talán egyenesen sértőnek szánta: „Nagyon találóan jegyzi meg a halhatatlan Herzl: a zsidóság életfájáról lehullhatnak levelek, letörhetnek egyes ágak, a törzs az mindig a saját talajában fog élni és tenyészni”.²⁰

Sajátos módon az *Egyenlőség* is Jásziék kikeresztelkedett mivoltában látott problémát,²¹ és ezt a véleményt osztotta Guttman is: „Vegyünk csak a kezünkbe egy keresztény iskolai hittankönyvet, amely a keresztény vallás történetét tárgyalja”, és látjuk, hogy „az egész beállítása tendenciózus”. „A zsidó nép rossz volt, bűnös volt... felakasztották Isten fiát. Ez az a keret, amelybe a keresztény világfelfogás minden tanítása bele van állítva”. Érveit talán csorbítja, hogy sorait így folytatta: „A mohamedán vallás, amely pedig ugyancsak leányvallása a zsidóságnak, mint a kereszténység, már nem áll oly ellentétben a zsidósággal. Éppen azért nem is lehet sohasem a mohamedán államokban oly erős antiszemitizmus, mint a keresztény országokban”.²²

Talán mindössze futó említést érdemelnek Concha Győző és Burján Károly antiszemita hozzászólásai. Concha sajátos módon azzal vádolta a zsidóságot, hogy idegen érdekeket képvisel, majd következtelenül méltatta a cionista hozzászólók válaszait az ankéthez, mondván, „faji” álláspontjuk őszinte. Mint vélte, „bennünket az egész vita elsősorban abból a szempontból érdekelt, mennyiben járult hozzá annak a meggyőződésnek igazolásához, melyet a magyar-zsidó problémával szemben mi kezdtől fogva vallottunk, s amely szerint ezt a problémát nem lehet többé elhallgatni”.²³

Burján Károly, a *Magyar Kultúra* katolikus folyóirat hírhedt – protestáns – publicistája azonban még odáig sem jutott el következetességben, mint Concha. Noha antiszemitaaként maga is nagy híve volt a „zsidókérdés” felszegetésének, a *Huszedik Század* ankétjében mégsem bí-

Lukács,
Richtmann,
Concha,
Burján

zott. Hogy „a nemzetközi titkos szervezet” – vagyis a szabadkőművesek – „egyik legexponáltabb hazai szócsöve” akár szerinte is támogatható dolgoknak adott teret, az csak annak a jele, hogy a zsidók érzik a közelgő leszámolást, és „megragadják a kezdeményezést, hogy azután a zsidó érdekeknek megfelelő befolyást gyakoroljanak [arra]” – vélte.²⁴

A korszak szemével liberálisnak is nevezhető álláspontot fogalmazott meg Suszter Oszkár a *Magyar Pae-dagogia* hasábjain, és az eredeti ankéhez is hozzászóló Ravasz László lapja, a *Protestáns Szemle*, mégpedig névtelen szerkesztőségi cikkben (azaz a szerző minden bizonnyal ismét Ravasz volt). Suszter, aki korának bizonyos fokig ismert írója és oktatója volt, arra jutott, hogy van „zsidókérdés”: szerinte ezt mindenki tudta, csak senki sem beszélt róla. Az egyenjogúsítást ezek mellett továbbra is támogatta, és méltatta a zsidóság vélt pozitív karakterjegyeit; azonban azt is kifejtette, hogy az államnak kell sürgetnie a zsidóság magyarságba olvadását.²⁵ Hogy a „zsidógyűlöletet” támadta, kétségkívül nemes dolog volt részéről; hogy korabeli liberálisként a zsidóság bekebelezéséről álmodozott, nos, arra írhatta a *Zsidó Szemle*, hogy „ismételjük a régi imát, amely kéri az istent, hogy mentsen meg bennünket barátainktól. Ilyen furcsa barátokról, ilyen kártékony védőktől!”²⁶

Ravasz,
Suszter,
Molnár,
Grottó

A később antiszemitának bizonyuló Ravasz László református teológus, későbbi dunamelléki püspök eredeti hozzászólásában úgy vélte, hogy van „zsidókérdés”, és a zsidóság számos, vélt negatív tulajdonságát ismertette. Igaz, ezekhez hozzátette azt is, hogy az egyéneket nem szabad elítélni kollektív ítéletek okán, és számos más negatív sztereotípiát (alantas román, csalo székely, stb.) is elítélően megosztott olvasóival.²⁷ Mindez azért érdekes, mert az utókor ítéletével ellentétben²⁸ a korabeli a *Múlt és Jövő* még antiszemitizmus-ellenes nyilatkozatnak értékelte Ravasz sorait.²⁹ A *Protestáns Szemle*-ben megjelent kommentár direkt kikelt „az agresszív antiszemiták válaszai” ellen, büszkén említve, hogy korábbi hozzászólását „igazolták a legkomolyabb zsidó elmék, a legliberálisabb szociológusok”. A lap ezért „üríemberi tárgyalást” akart látni, ahol ki van téve a tábla: „Tilos a köpködés”.³⁰ Az *Egyenlőség*-nek ez a cikk is tartogatott pár rútot megjegyzést, igaz, ebben a *Zsidó Szemle* is egyetértett vele: a lap Szabolcsi Lajosra csak „a Szabolcsigyereként” utalt, kijelentve, hogy az *Egyenlőség* szerkesztője „rosszhiszemű . . . megvetendő denuncians”.³¹

Az ankét utóélete

Szabolcsi Lajos emlékiratában Jászi Oszkárt (és nem utolsó sorban a cionistákat) azzal vádolta, hogy ők „csinálták meg” a „zsidókérdést” Magyarországon. „Ez a könyv vált a végzetünké. Ebből merítették ellensége-

ink két évtizeden át . . . A zsidótörvények vitájában hányszor hallottuk [ezeket] az érveket!” Mint írta, akkori álláspontját, miszerint ne lett volna „zsidókérdés”, „nagy naivitásnak” látta a harmincas évek végére, ám akkor is úgy vélte, hogy „a magyar zsidóság katasztrófája itt kezdődött”.³² Szabolcsi abban valószínűleg tévedett, hogy a *Huszedik Század* ankétje, mint olyan, „csinálta” volna a „zsidókérdést”, vagy „okozta” volna a harmincas évek jogfosztását. A *Zsidó Szemle* már az ankét során is úgy vélte, hogy „[téved], aki azt hiszi, hogy a zsidókérdést csak úgy csinálni lehet, hogy összejön pár ember, s kijelenti, hogy van zsidókérdés”.³³ Molnár Ernő, a *Remény* zsidó ifjúsági folyóirat ankéton kívül írt megjegyzésében szintűgy azt felelte a neológ Mezey Ferencnek, hogy attól, hogy nem hivatalos, „társadalmi zsidókérdés még van”.³⁴ Az első világháború és az összeomlás nélkül is sok feszültséget okozott a polgárosodás és a zsidó asszimiláció, melyeket nem lehetett néhány hazafias szólammal elsöpörni. A fentiek nélkül is idő kellett volna az asszimiláció elfogadásához, vagy, ahogy a cionista Grottó Mór írta a *Zsidó Szemle*-ben közölt hozzászólásában, „minden hirtelen, ugrásszerű változás megbosszulja magát. Csak lassú fejlődéssel lehet valahová eljutni. Ez belső ok”.³⁵

A kérdőív azonban koncepciózus volt: valószínű, hogy ha több, a korszakban prominens közéleti szereplőt kérdeznek meg – a *Magyar Kultúra* hozzászólásának talán egyetlen igaz sora volt, hogy a hozzászólók többségét „senki sem ismeri” –, többen is szavaztak volna a „zsidókérdés” nemléte mellett. Andrew Handler történész maga is cionista nézeteket vallott, mégis arra jutott, hogy az ankét aránytalanul nagy teret adott antiszemita nézeteknek, és „kellemetlen publicitást biztosított azoknak”.³⁶ Az ankéton ráadásul valóban olyan nézeteket fogalmaztak meg, melyeket – ahogy Szabolcsi mondta – később haszonnal forgattak az antiszemiták.

Az ankétra adott válaszokat – főleg Beregi Ármin cionista mérnök kiragadott sorait, miszerint a zsidóság egy külön nép, és egy olyan „mag”, amely „sziklát reszsz” az adott társadalomban³⁷ – többször idézték a *numerus clausus* és a zsidótörvények vitájában. Prohászka Ottokár a „zárt szám” vitájában citálta Beregit,³⁸ vitéz Balogh Gábor az első zsidótörvény betérjesztésekor,³⁹ Maróthy (Meizler) Károly szélsőjobboldali képviselő pedig a második zsidótörvény vitájakor idézte azt.⁴⁰ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy *csak* a cionista Beregire hivatkoztak volna: egy antiszemitának nem kell épkezláb érv gyűlöletének alátámasztásához, mint ahogy az antiszemita Petrovác Gyula 1928-as felszólalásában is jellemzően Napóleontól idézett Beregi mellett a „zsidókérdés” ügyében.⁴¹

Mindazonáltal kínos, hogy a zsidótörvények vitáiban közkézen forgott Beregi – minden bizonnyal jóindula-

tú, a palesztinai országépítést, és így a zsidó nép jövőjét támogatni akaró – ankét-válasza. Hogy Beregi erről mit gondolt, történetesen tudjuk. Mikor Milotay István antiszemita képviselő – aki szintúgy megkapta 1917-ben a *Husadik Század* kérdését, ám elfoglaltságai miatt nem felelt arra⁴² – az első zsidótörvény vitájában újból idézte Beregit,⁴³ az 1921-ben alijázott Beregi hosszas levelet írt Palesztinából Milotaynak.

Mint fogalmazott,⁴⁴ „nem ezzel a célzattal írta” 1917-es esszéjét, Milotay pedig „most az ország színe előtt a szegyenpadra vont és azt állította, hogy én a magyar népet lekicsinylem”. Ezzel szemben felhozta első világháborús kitüntetését, a Tanácsköztársaság ellen tett lépéseit, és az *Egyenlőséget* is megszégyenítő magyar hazafiasságát: „Ha Ön tudja, hogy mi az a szívét marcan-goló, az egész lelket csordulásig eltöltő, könnyes, ájult szerelem, ami nem hagy nyugton, ami kerget, ami fáj, és ami simogat, ami remény és lemondás, ami keserves és örömmel teli, minden szép és minden kegyetlen és első, ami életünkben megjelenik és utolsó, ami életünk végéig kitart mellettünk: valami ilyen az érzésem, azzal szemben, ami magyar”. Beregi szerint az alijázott zsidók mind így éreznek; ez pedig „legjobb volna Önnek személyesen megfigyelni. Ajánlom: jöjjön ide néhány hétre. Tudom, hogy szélső jobboldali, talán anti-zsidó, de én . . . vállalkozom arra, hogy Ön, egy atomja a magyar nemzetnek, itt jó érezze magát”.

Beregi tehát, ellentétben 1917-es hozzászólásával (és hozzátehetnénk, lényegében a többi cionista hozzászólással szemben), nem tartotta teljesen eredménytelennek az asszimilációt. Levele végén a zsidótörvényekkel szemben is kifejtette tiltakozását. Ellentétben Szabolcsi utólagos értékelésével, nehéz lett volna a cionistákat – vagy éppen Jásziékat – a „zsidókérdés” „megcsinálásával” vádolni. Amit a korszakban „zsidókérdésnek” neveztek, komplex társadalmi probléma volt, s részben egyszerűen – ahogy Herzl Tivadar is írta *Zsidó Állam*-ában, melynek alcíme *Kísérlet a zsidókérdés modern rendezésére* volt – a többségi társadalom xenofóbiája.⁴⁵ A szó több – például zsidó – oldalról történő korabeli használatát nehéz megértenünk ma, mikor már nem lehet semmi hasonlóról beszélni, és a kifejezést egyértelműen az antiszemita diskurzussal azonosítjuk.

Az itt idézett véleményekben valahol mindenki tévedett, és közben mindenkinek igaza volt: a cionisták realitának tartották magukat, mégis lebecsülték az antiszemitaként is értelmezhető retorika erejét. A polgári radikálisok progresszívnek gondolták magukat, mégis azon erőknél adtak teret és löketet, melyet maguk csak „sötét reakciónak” neveztek. Az asszimilánsok pedig, minden őszi hazafias szólamuk ellenére, a magyar nacionalistákban csak visszatetszést keltettek – részben egyszerűen azért, mert utóbbiak semmilyen szinten nem voltak nyitottak a zsidók befogadására.

JEGYZETEK

- 1 *A zsidókérdés Magyarországon. A Huszadik Század körkérdése* [továbbiakban: *Körkérdés*] (Budapest: A Társadalomtudományi Társaság kiadása, 1917), 2.
- 2 Ormos Mária: *A katedrától a halálsorig: Ágoston Péter, 1874-1925* (Budapest: Napvilág, 2011), 110-112.; Bölöni György: *A zsidók útja. Ágoston Péter könyve* (1917). In: *Friss szemmel*. Szerk. Erki Edit (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1968), 244-251.
- 3 Hanák Péter (szerk.): *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon* (Budapest: Gondolat, 1984), 13-116.; Komoróczy Géza (szerk.): *Zsidók a magyar társadalomban. Írások az együttélésről, a feszültségekről és az értékekről, 1790-2012*. I. köt. (Pozsony: Kalligram, 2012), 671-744.
- 4 Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszméletörténet* (Budapest: Osiris, 2001), 523-525.
- 5 Hanák Péter az *önantiszemita* jelzőt használta Jászira. Lásd: Hanák Péter: *Jászi Oszkár dunai patriotizmusa* (Budapest: Magvető, 1985), 10-11.
- 6 Ezek a tételek nem tértek el a korabeli klasszikus cionista nézetektől. A válaszokat idézi Gyurgyák: *Zsidókérdés*. I. m. 244-245, 249.
- 7 A nem-zsidó hozzászólókat felosztva idézi: Karsai László (szerk.): *Kirekesztők. Antiszemita írások 1881-1992*. (Budapest: Aura, 1992), 24-35.; Uő. (szerk.): *Befogadók. Írások az antiszemitizmus ellen, 1882-1993*. (Budapest: Aura: 1993), 57-60.
- 8 Példabeszédek 26. 4-5. *Zsidó Szemle*, 1917. szeptember 7. 2-3, itt 3.
- 9 Komoróczy Géza valószínűsíti, hogy a *Husadik Század* ankétjára készült Ady írása. Lásd: Komoróczy (szerk.): *Zsidók a magyar társadalomban*. I. m. 738.
- 10 Ezekhez lásd: Szabolcsi Lajos: *Hitvita a Huszadik Században*. I-IV. *Egyenlőség*, 1917. augusztus 4, 11, 18, 25. 1. Szabolcsi ankétre adott válaszát külön közzölte is lapja, mégpedig az ankét megjelenése előtt. Lásd: *Kérdés és felelet. Egyenlőség*, 1917. június 2. 1.
- 11 Patai József: *A zsidó asszimiláció. Nyílt válasz dr. Riedl Frigyes tanár úrnak. Múlt és Jövő*, 7:9 (1917 szeptember), 362-366. Válaszát később közzölte válogatásban is, ám 1914-es dátummal. Uő.: *Harc a zsidó kultúráért* (Budapest: Múlt és Jövő, 1937), 115-125. A datálás talányára a válasz az itt először idézett megjelenésből derül ki. Patai szerkesztői megjegyzése szerint a levél szövege 1914-ben készült, ám a világháború kitörése miatt nem közzölte azt. 1917-re viszont „a zsidókérdés nyílt megvitatása nagyon is aktuálissá tett[e]”. Az ankétra adott eredeti válaszában újraközléséért lásd: Patai József: *A zsidó kérdés. Felelet a „Husadik század” körkérdésére. Múlt és Jövő*, 7:8 (1917 augusztus), 326-328.
- 12 Tollhegyről. *Múlt és Jövő*, 7:9 (1917 szeptember), 367.
- 13 Patai József: *A zsidó ifjúság nevelése. Múlt és Jövő*, 7:2 (1917 február), 45-46.
- 14 Dr. G. S.: *Nem ez az út! Zsidó Szemle*, 1917. augusztus 31. 1-2. A szerkesztőség csak annyit tett hozzá, hogy ez egy „baráti helyről érkezett” írás, ám a *Múlt és Jövő*-ben Molnár Ernő azonosítja a cikk íróját. Guttman vidéki cionista volt, illetve a *Zsidó Szemle* egy pénzügyi támogatója. Ezekhez lásd 23. sz. lábjegyzetünket.
- 15 Szerkesztői megjegyzés a főszerkesztő újraközlött válaszához. Richtmann Mózes: *A zsidókérdés Magyarországon. Zsidó Szemle*, 1917. augusztus 10. 1-2.
- 16 A lap szerint a főszerkesztőén kívül Beregi Ármin, Hajdu Miklós, Lukács Leó, Bettelheim Sámuel, Patai József és Molnár Ernő hozzászólásai voltak cionista eszmébe illeszthető-

Prohászka,
Balogh,
Maróthy,
Petrovác

ek. Lásd az ímént hivatkozott szerkesztői megjegyzést Richtmann válaszához. Más cikkek cionista leckéket véltek felfedezni Lakatos László, Blau Lajos rabbi, Bernstein Béla rabbi és Bíró Lajos író hozzászólásaiban. Utóbbi kettő érdekes, hiszen Bernstein az *Egyenlőség* szerzője is volt, akit a neológ lap a magyar nemzethez tartozás bajnokaként kezel. A *Zsidó Szemle* ezzel szemben közölte, hogy Bernstein „cionista érzelme köztudomású”. Lásd: Olajfák és egyéb fák. *Zsidó Szemle*, 1917. október 12. 2-3. Bernstein kettős kommunikációját Schnur Imre álnéven meg is szólta Richtmann Mózes főszerkesztő: „Ez az őszinteség? Forradalmi cikket írni a *Múlt és Jövő*-be és békés cikket pedig elhelyezni az *Egyenlőségben*?” Lásd: Schnur Imre: Őszinteséget! *Zsidó Szemle*, 1918. február 8. 1-3. Schnur álnévéhez lásd: Don Péter: *Magyar zsidó históriák: anekdota lexikon* (Budapest: Makkabi, 1997), 115-116. Bernstein neve egyébiránt szerepelt a *Zsidó Szemle* pénzügyi támogatói között. Lásd: Róshasono 5678. *Zsidó Szemle*, 1917. szeptember 14. 16. Bíró Lajos néhány 1921-es nacionalista konklúziójára már utalt Gyurgyák is könyvében (*Zsidókérdés*. I. m. 517-523.), ám a *Múlt és Jövő* egy cionista szerzője már ekkor arra jutott, hogy „Bíró Lajos meleg zsidó írásából egy új zsidó reneszánsz reménye int”. Lásd: Új könyvek. Molnár Ernő rovata. *Múlt és Jövő*, 7:9 (1917 szeptember), 371-373, itt 372. Bíró későbbi cionista értékeléséért lásd: *Múlt és Jövő*, 1921. december 9. 8. Talán szintűgy említésre méltó, hogy a liberális Lakatos hozzászólásában Richtmann a radikális cionista Jakov Klackin sorait vélte felfedezni. Lásd: Schnur Imre: Rémkép és ábránd. *Zsidó Szemle*, 1917. november 30. 1-2.

- 17 Komikus lebunkózási. *Zsidó Szemle*, 1917. augusztus 17. 1. 18 Uo.
- 19 A szerkesztőség utóirata [Schönfeld cikkéhez]. *Zsidó Szemle*, 1917. szeptember 28. 3-4.
- 20 Schönfeld Ármán beszercebányai főrabbi: Nyílt levél Jászi Oszkárhoz, a Huszadik Század szerkesztőjéhez. *Zsidó Szemle*, 1917. szeptember 28. 2-3. A lap később Áronként azonosítja a rabbit, ahogy a mai szakirodalom is. A szerkesztőség utóiratban határolódott el a rabbi levelének egyes érveitől. Lásd 26. sz. lábjegyzetünket.
- 21 Glosszák a hétről. *Egyenlőség*, 1917. szeptember 1. 3.
- 22 G. S.: Nem ez az út! I. m. Utóbbihoz a szerkesztőség azt a megjegyzést fűzte, hogy az ilyen vallásellenesség a szekularizáció híveinek és – érdekes gondolatmenettel – a szabadkőműveseknek az érveit támogatná.
- 23 Te is, fiam Jászi? *Új Nemzedék*, 4:32 (1917. augusztus 12), 509-510.; A zsidó-kérdésről. A Huszadik Század ankétja. Ua. 4:33 (1917. augusztus 19), 521-524. A következő szám (véletlenül) azonosítja a korábbi névtelen publicisztikák szerzőjét: Ua. 4:34 (1919. augusztus 26.), 545.
- 24 Burján Károly: Ankét a zsidókérdésről. *Magyar Kultúra*, 5:17-18. (1917. szeptember 5.), 812-814.
- 25 Susztér Oszkár: A zsidókérdés Magyarországon. *Magyar Pedagógia*, 27 (1918), 40-46.
- 26 Kártékony védelem. *Zsidó Szemle*, 1917. augusztus 2. 1-2.
- 27 Hozzászólását teljes egészében lásd: *Körkérdés*. I. m. 127-129.
- 28 Karsai (szerk.): *Kirekesztők*. I. m. 32-34.
- 29 Új könyvek. Molnár Ernő rovata. I. m. 373.

- 30A zsidókérdés. *Protestáns Szemle*, 29:7-8 (1917), 472. A lap újraközli Ravasz teljes ankétára adott válaszát: Uo. 472-478.
- 31 Példabeszédek 26. 4-5. I. m. 3.
- 32 Szabolcsi Lajos: *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881-1931). Emlékezések és dokumentumok* (Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993), 203-210.
- 33 Példabeszédek 26. 4-5. I. m. 2.
- 34 Új könyvek. Molnár Ernő rovata. I. m. 371.
- 35 Grottó Mór: Vissza a tradícióhoz! *Zsidó Szemle*. 1917. november 9. 4.
- 36 Andrew Handler: *An Early Blueprint for Zionism. Győző Istóczy's Political Anti-Semitism* (New York: Columbia University Press, 1989), 68.
- 37 *Körkérdés*. I. m. 53.
- 38 Prohászka Ottokár beszéde 1920. szeptember 16-án. *Nemzetgyűlési napló*, 1920:5, 344-350, itt 347.
- 39 Vitéz Balogh Gábor felszólalása 1938. május 5-én. *Képviselőházi napló*, 1935:18, 296.
- 40 Meizler [Maróthy] Károly felszólalása 1939. március 7-én. *Képviselőházi napló*, 1935:22, 164.
- 41 Petrovác Gyula felszólalása 1928. február 15-én. *Képviselőházi napló*, 1927:9, 49.
- 42 Lásd a szerkesztői megjegyzést a következő cikk alatt Milotay lapjában: A zsidó-kérdésről. *Új Nemzedék*, 4:32 (1917. augusztus 12.), 505.
- 43 Milotay István felszólalása 1938. május 10-én. *Képviselőházi napló*, 1935:18, 421.
- 44 *Central Zionist Archives* (Jeruzsálem), A129\7, Beregi Ármán 1938. június 14-ei levele Milotay István számára.
- 45 Herzl Tivadar: *A zsidó-állam. A zsidó-kérdés modern megoldásának kísérlete* (Budapest: Jövönk, 1919), 12.

ÉLET ÉS

IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre **19 860 Ft**
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149,
210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!

Keresse az újságárusoknál vagy fizessen elő!

Fináli Gábor

NINCS MINTÁNK, HOGY LEHET MAGYAR ZSIDÓKÉNT ÉLNI

Fináli Gábor rabbi vitacikke először a Szombat honlapján jelent meg október 30-án. Az írásra számos válasz érkezett, melyek közül lapunk e számában Frölich Róbert országos főrabbi reflexióját közöljük.

A neológia a XX. század második felére elveszítette progresszív jellegét.

Sokat azért veszítünk el, mert nem merünk válaszolni reménybeli híveink legégetőbb, legaktuálisabb kérdéseire a vegyesházasság problémájától a nők vallási szerepéig, jogaiig. Pedig lenne és lehetne miről gondolkodnunk és már nincs is túl sok időnk rá, hogy elkezdjük.

Bár már évek óta gyakorló gyülekezeti vezetőként dolgozom, csak nemrég, pár hete avattak végzett rabbivá és vált hivatalosan is feladatommá, hogy a magyar zsidók hatalmas, vallástalan többsége megszólításának módjain gondolkodjak.

Azt hiszem, az az egyik legnagyobb problémánk, hogy nem a magyar zsidó közösség valós igényeiből indulunk ki.

A magyar zsidó identitás nem eleven

Az emberek, a zsidók és a nem zsidók is, társakat keresnek, társaságra vágnak elsősorban és a spiritualitás vigaszát remélik a vallástól. Zsidók százai tanulnak a buddhista főiskolán, csatlakoznak a krisnásokhoz, találhatnak ott honra a Hit Gyülekezetében. Amikor kérdezem, hogy miért nem a zsinagógában keresik és szólítják Istent, azt mondják, hogy lenéztek a zsinagógába is és nem tetszett nekik. Héberül beszéltek és olvastak, nem értettek semmit

belőle, a hetiszakas magyarázatában elbeszéltek a fejük felett.

Pedig a liturgia folyamatosan alakult a zsidó közösségekben, most is alakítani kéne a mai igények figyelembevételével, barokk jellegű túlzásait lenyesni. Mi most mindenből a leghosszabbat csináljuk, amit csak a zsidóság történetében kitaláltak. Továbbá nem fordítja senki a Tórát, amikor felolvassuk, nem is sokan értik, nem is

sokan figyelnek, még a leghűségesebb zsinagógai tagok között sem, így épp a funkcióját nem tölti be, nem veheti szívére a közösség, mert azt sem tudják, miről van szó éppen.

A beszédeknek sem csak a híres középkori írásmagyarázókhöz kellene kapcsolódniuk, hanem a hallgatóik aktuális, 2017-ben zajló életéhez. Mintha a zsinagógák spiritualitása merő rituális külsőség lenne, amely nem járja át a valódi életet.

Mindennek az a mélyebb oka, hogy a magyar zsidó önazonosság nem eleven. A holokausztra vagy Izrael sikeire épül, vagyis nincs köze a saját otthonunkhoz és a jelenhez.

A származásunkat nem mi csináltuk, az izraeli sikersztori pedig nem a miénk, nem járulunk hozzá, nem élünk benne, nem ott élünk, hanem itt. Nem kapcsolódik a hétköznapjainkhoz, nem is tudunk róla túl sokat, csak idealizáljuk. De nem von be minket, nem kér tőlünk semmit és nem is felel a valódi, itt és most esedékes problémáinkra.

A holokauszt sajnos még a harmadik-negyedik nemzedékben is nagyobb közösségképző erő, mint a Tóra erkölcsisége, szépsége, gazdagsága, nagyobb hatással van ránk Auschwitz, mint a Szináj hegye.

Ezt célzott közösségépítési, kommunikációs erőfeszítésekkel meg kell próbálni megváltoztatni. Erre kéne kommunikációs stratégiát alkotni, átgondoltan, programszerűen kéne lefordítani fontos könyveket, behozni filmeket, újságcikkekben próbálni meg követni, mi történt a zsidó nagyvilágban.

És olyan zsidóságot kell csinálni, amely tudomásul veszi például, hogy a vegyesházasságok aránya 80%-os Magyarországon jelenleg, mert akkor is ennyi, ha nem veszszük tudomásul. *A statisztikák magukért beszélnek évtizedek óta, a húszas években is magas volt a vegyesházasságok száma, az elfogadottságunk mértékét is jelzi, hogy a nem zsidó magyarok gond nélkül házasodnak a zsidó magyarokkal.*

A vegyesházasság esély is

Ez esély is lehet, ha a nem zsidó házaselet és a gyermekeket meg tudja érinteni a zsidóság, ha be tudjuk vonzani őket, spirituális otthonra lelnek nálunk, akkor a vegyesházassággal nem kevesebben leszünk, hanem többen – erre kéne törekedni, kitalálni, hogyan lehetséges. Ahhoz, hogy ez működjön, összhang kéne a rabbik között: tudnia kell mindenkinek, hogy Dávid király nagymamája, Ruth betérő volt, betérők voltak Rabbi Akiva szülei is, aki a legnagyobb volt a korai rabbik között.

Ez hatalmas kihívás: olyan közösségeket kell csinálnia mindannyiunknak, együtt, amelybe szívesen tartoznának ők, zsidó híveink nem zsidó családjai is, amelyek vonzóvá teszik a zsidóságot számukra. A rabbijaink jó része is érintett, vagy a szülei, vagy betérő házastársa, vagy a gyermekei párvalasztása révén, én magam is vegyesházasság-

ból származó betérő vagyok. Tényleg azt gondolom, hogy mindebben esélyt is láthatunk. A nem zárt, a környező társadalomba jól integrálódott közösségek csak így tudnak fennmaradni, ez a neológia útja.

Mind szembesültünk már a kéréssel, hogy adjunk össze egy lányt vagy fiút nem zsidó szerelmével, és erre nagyon nehéz nemet mondani, mert a visszautasítottak úgy érezhetik, hogy az egymás iránt érzett szerelmüket utasítjuk el, utasítja el a zsidóság, ilyen közösségbe pedig nem akarnak tartozni.

Az emberi méltóságot, a társas viszony fontosságát kell hangsúlyozni ilyenkor, ez vallási kötelességünk. Ilyen esetekben elmondanám a párnak, hogy nem tudom megszentelni a zsidó vallás áldásaival a szerelmüket a jelenlegi állapotában, elmondanám, hogy általában a többséghez asszimilálódnak a vegyes házasságokban élők, de azt is elmondanám, hogy ez nincs eldöntve, lehet belőlük egy szép zsidó pár is akár, akiket majd boldogan adok össze. Semmiképpen sem küldeném el őket, bár tudom, mekkora kockázat ez.

A vegyesházasságok éppen azt jelzik biztosan, hogy a törzsi jellegű, a holokausztra és Izrael csapásmérő erejére építő zsidó identitásnak Magyarországon nincs jövője, valami más kell. Az „auschwitz-i identitású” zsidók is vegyesházásodnak, mivel semmit, ami a mindennapi döntéseiket irányítja, nem kaptak tőlünk. Mi kötné akkor őket? Pontosan tudom követni, hogy ez a helyzet: a Wesselényi-be, Anna Frankba járt egykori osztálytársaimnál sincs ez másképp.

Kivinni a vallást a zsinagógából

A zsinagógán kívül kell utolérni a zsidókat, mert jelenleg többnyire nem ott tartózkodnak: például a Zsidó Kulturális Fesztivált is erre kell használni. A fesztivál remek és népszerű, a nagy rendezvények pompásan működnek, Koncz Zsuzsa dugig megtölti a Dohány utcai zsinagógát, de neki nem dolga újraértelmezni a zsidóságot: ő behozza az embereket, és ha már itt vannak, adunk nekik valami specifikusan zsidót. Erről kell gondolkoznunk. A celebeket is meg lehet szólítani, mert sok ember azonosul velük, ők is segíthetnek visszahozni sokakat, ezt a chabad-hászidok régóta csinálják, nyugodtan eltanulhatjuk tőlük.

Általában véve meg erősebb, zajosabb civil szervezeti, zsidó társadalmi életre volna szükség, nem az alijázást kéne promotálni azoknak, akik végre kötődnek a zsidósághoz. Ezzel a saját létalapunkat számoljuk fel, mert senki nem hisz a magyar zsidó jövőben, a jelen és a saját terünk nem népszerű, csak a múltban és a távolban akarunk ott lenni, reménytelenül. Éppen nekünk, a magyarrá lett zsidóság, a neológia szervezetének kéne vinni a magyar zsidó öntudatot: de Szarvasnak, a szarvasi gyerektábornak nincs utóélete, így félig elvégzett, sikeres műtét, épp

A zsinagógán kívül kell utolérni a zsidókat, mert jelenleg többnyire nem ott tartózkodnak.

a családalapítás időszakában nincsenek ifjúsági szervezeteink, kirándulások, vitaklubok, táborok.

Izraelhez viszonyulunk, mint felesleges énhez, emiatt néha cserbenhagyjuk a magyar zsidóságot, mintha jövő csak külföldön lenne a zsidóság számára. Izrael álmvilágként él a képzeletünkben, ezt mutatta meg Netanjahu miniszterelnök látogatása, ezért csalódnak és jönnek haza olyan sokan. Nagyobb figyelemmel kell szeretni Izraelt és építeni ezt az itteni közösséget. Jelenleg a teljes asszimilációnak elsősorban a kivándorlás az alternatívája, nincs igazán minta, amelyet követve magyar zsidóként lehet élni. És ahhoz, hogy legyen, a magyar zsidók bő fele, a nők vallási jogairól is beszélni kell.

A nők vallási egyenjogúsága

A nők spirituálisabbak, tudják, hogy nem mindent maguk intéznek el a saját nagyszerűségük által, több bennük az alázat, közösségibb emberek, a zsinagógákban általában több a nő, noha nekik nem kötelező. Mindeközben a mai világban a nők elől már nincsenek elvileg elzárva pályák, bízunk a női döntésképeségben is, női bírók, agysebészek, pilóták segítenek minket. De másfelől a hagyomány azért nem színtiszta macho elnyomás, részben leképezi a biológiai adottságainkat: ha valahogy nem találnak egymásra felúton ezek a szempontok, akkor a modern világban nincs jövője a zsidóságnak.

A Csillagok háborúja Jabbájaként ülünk az előjogainkon mi, férfiak, ez igaz egyfelől. Ezeket akkor szereztük, amikor a nyers fizikai erő, az erősebb csontozat szükséges volt a túléléshez nap mint nap. Ma már jóval kevésbé szükséges, a nők képességei hasznosabbak lettek. Ha viszont hirtelen eloltódnának a lámpák, ha a civilizáció újra visszatérne veszélyes fázisába, mert bármikor visszatérhet, ennek igenis van jelentősége. Ha most nem is látszik, a tesztoszteron hormon is fontos, nem csak az ösztrogén, mindkettő egyformán. Ennek belátásnak jó lenne, ha valami nyoma maradna, de az öncélú privilégiumörzés nem jó. Harmónia kell a hagyomány és a modernitás között itt is.

De beszéljünk a férfinál és nőnél magasabb egységekről: a miénk közösségi vallás, szeretném, ha majd a családok együtt jöhetnének fel a Tórához, a lánygyerekek is egyszer. Miért ne imádkoznék olyan minjenben, amelynek nő a tagja, ha a gyerekek életét is rábíznám egy hozzáértő orvosnőre? A női rabbik kérdése nehéz, mert a zsidó hagyományban kulcsszerepe van a szemérmességnek és a rabbi, illetve a rabbinő tanítóként a központban van, a férfiak pedig esendők, hajlamosak a nőt is látni olykor a tanítóban és erre a vonatkozásra jobban figyelni. Szerintem azonban volna mód rá, hogy tanítsanak felkészült, vallásos zsidó nők, ez összeegyeztethető a szemérmesség követelményeivel, amelyeket nem szabad feladnunk.

És arra is gondolkodnunk kell, hogy bármilyen igazságtalannal is, de a nőknek van „biológiai órájuk”. Azért tudsz bu-

lizni és utána dolgozni menni 25 évesen, mert a gyerekhez is ilyenkor tudsz leginkább felkelni. Büszkék lehetünk rá, hogy az emancipáció kinyitotta a világot a nők számára, bármi lehet belőlük is, nem pazaroltatik el az intelligenciájuk, az érzékenységük, a kreativitásuk. De mindebbe bele kell illeszteni a gyermekek felnevelését is, ehhez már ketten kellene szerencsés esetben, ez pedig valódi dilemmákat okoz.

Az ultraortodoxia hagyományos világa szabadsághiányos, számunkra nem élhető, nem választható alternatíva, a nem ortodox zsidóságnak viszont gondjai vannak a nemzedékek közötti önfenntartással. Erre ki kell majd találnunk valamit, mert az sem igaz, hogy a modernitás önmagában minden kérdésünket megválaszolta volna, épp az a lényege, hogy mindig új problémákkal szembesít. A nők vallási jogaival kapcsolatos kérdések úgyszólván eldőlnének, amikor arról határozunk majd, melyik nemzetközi áramlathoz fogunk közeledni a zsidóságon belül.

A megerősödés útja: a konzervatív zsidó világmozgalom

Az összes magyar zsinagógában péntek este nincsenek többen ezer főnél, ünnepeken lehetnek 4 ezren. Kevesebbet tartunk, és főleg kevesebbet tudunk a reformközösségeknél, miközben lehetnénk erősek, hiszen több tízezer magyar zsidó élhet közöttünk. Erre a kiinduló helyzetre kell választ találnunk, ehhez kell irányzatot „választanunk”.

Azért kell valahová csatlakozni, mert könnyebb lenne honosítani működő modelleket, mint a semmiből kitalálni valamit. A több száz fős rabbikarok bölcsebbek nálunk és régóta küzdenek a modernitással, gőg lenne nem tanulnunk tőlük és nem jámborság.

Mindenki megtapasztalhatta külföldön, hogy fogalma sincs senkinek, mik vagyunk. Elszigetel bennünket intellektuálisan, ha nem tartozunk sehová és félreértjük magunkat, olyan szekér után futunk, amely nem vesz fel, miközben ortodoxabbnak akarunk látszani a tényleges ortodoxoknál. Csapódunk csak mindenhová, mert nem orientál bennünket semmi.

A neológia a XX. században, a holokausztban és azt követően elvesztette progresszív önazonosságát. Szomorú, hogy nem tartozunk sehova és káros is. Nem kötne meg annyira minket a konzervatív mozgalom, mint amennyire segítene: mi a konzervatív mozgalom jobbszárnyához tartozunk, a maszorti mozgalom nekem garancia a vallásos elköteleződésre, testvér-irányzatként gondolok rájuk. Kijebbné tartottuk a kerítést, de azért azt nem veszítjük el szem elől, mi és a konzervatívok, hogy van kerítés. Bárcsak lenne annyira vallásos és tájékozott a magyar zsidó vallásos közösség, mint a maszorti közösségek az angolszász világban.

A szerző a Mazsihisz Hunyadi téri templomkörzetének rabbija.

Az ultra-
ortodoxia
hagyományos
világa
szabadság-
hiányos.

Frölich Róbert

A TÉPELŐDÉS IDŐSZAKA

Válasz Fináli Gábor cikkére

בְּכֹל דְּבָרֶיךָ וּמַעֲשֶׂיךָ וּמִחֲשֻׁבוֹתֶיךָ, וּבְכָל עֵת – חָשׁוּב בְּלִבְךָ כְּאִלּוּ אַתָּה עוֹמֵד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשָׂכִינָתוֹ, עָלֶיךָ, כִּי כְבוֹדוֹ מְלֵא הָעוֹלָם. וּדְבָרֶיךָ יִהְיוּ בְּאִמָּה וּבִירָאָה, כְּעֶבֶד לִפְנֵי רַב

Minden szavadban, cselekedetedben és gondolatodban mindenkor éld át, mintha a Szent, áldassék Ő és dicsősége előtt állnál, hisz dicsőségével telve a Föld. S legyenek szavaid félelmével áthatva, mint mikor az inas mestere előtt áll.
(Rámbán levele, 1/9)

Finály Gábor az ifjú titánok vehemenciájával, az újjátani vágyás szándékával eltelve vázolta fel a neológia általa elképzelt jövőképét, és útját. Sok ponton akár egyet is érthetünk vele, írásának azonban vannak olyan szegmensei, melyek mellett nem mehetünk el szó nélkül, hiszen a jövőképünk gyökeresen eltér egymástól.

Ha szintetizálnunk kellene hosszas írásának lényegét, a következőket tudnánk felsorolni: a neológia jövője két pilléren nyugszik, jelesen a betérések számának növelésén, valamint a nők liturgiába való bevonásában, aktív szerepet biztosítva nekik az I.tentiszteleteken. Apropó liturgia: a szerző kíváncsún tartja a kialakult, és meglévő „barokk jellegű túlzásait lenyesni”, és ki nem mondva bár, de utalva arra, hogy esetlegesen a hébert fel kellene olykor váltani a magyarral...

Írásunkban először sorra vesszük a kérdéseket, melyeket a szerző dolgozata felvet, s a végén jutunk majd vélhetően teljesen más konklúzióra.

Kezdjük a végével, mert az a legkönnyebb. Mint maga is elismeri, a ma használt neológ liturgia hosszas fejlődésen ment keresztül, mire elnyerte végleges formáját. Imakönyveink legrégebbi textusai a Bibliából valók, a „legfiatalabb” szövegek is valóban több száz esztendősek. Igaz az is, hogy például a Dohány utcai Zsinagóga nagyünnepi imakönyve a Hevesi Simon által szerkesztett, és jelentősen lerövidített verzió.

Ugyanakkor azt is tudnunk kell, hogy az imakönyv, a liturgia nem véletlenszerűen állt össze. Az imarendnek gondolati, szellemi, érzelmi és spirituális íve van, melyet csak nagy érzékenységgel, bölcsen és szakértelemmel lehet megváltoztatni. Nem csoda, hogy a magyarországi neológiában Hevesi Simon óta nem volt senki, aki vállalkozott volna erre.

A héber nyelv amennyire akadály, ugyanannyira köhéziós erő. A nagyvilágban bárhol betérhetünk egy zsinagógába, ha ott héber nyelvű imát hallunk, már ott-hon vagyunk, tudjuk, hol és mit mondanak. Még akkor is, ha nem értjük a szöveget (e sorok írója sem értette gyerekkorában a templomban hallott és elmondott imákat), akkor is érezzük, hogy ez csak a miénk, a héber nyelv mint valamiféle közös kincs, egybefűz bennünket, zsidókat.

Persze, könnyebb áttérni a magyarra, mindenki értene a szöveget, de elvesztenénk vele egy közösségmegtartó erőt, mely átível határainkon. A neológiát így is támadhatóvá teszi provinciális jellege (mely egyébként az erénye is), mennyivel inkább azzá tenné a magyar nyelvű liturgia, mely csak és kizárólag Magyarországon, vagy a kisszámú magyarok közösségében lehetne értelmezhető. Itt utalunk a szerző egy megjegyzésére: „arról határozunk majd, melyik nemzetközi áramlathoz fogunk közeledni a zsidóságon belül”. Ki határoz? Kinek a nevében? Mikor? Milyen széleskörű felhatalmazással? Tudja-e a szerző, hogy minden közeledéshez, minden interakcióhoz, két fél szükséges? Akarunk-e egyáltalán közeledni, ha ez azzal jár, hogy feladunk lényegi elemeket a mai vallásos életünkéből?

Lehávdil, összevetve a római egyház megújító szándékú gyakorlatával, a magyar nyelvű liturgia ugrásszerű növekedést ott sem hozott a templomlátogatók számában.

A szerző úgy tűnik, nem rendelkezik tapasztalatokkal a saját közösségén kívül. Bátran állíthatjuk, hogy a Rab-biképző templomától Lágymányosig, Újpesttől a Dohányig, és szerte az országban a prédikációk, a dvár Tajrek, mind-mind foglalkoznak a modern kor kérdéseivel, a mindenkor jelennek szól a tanítás. Persze, mondandókat erősíti, ha rámutatunk, hogy évszázadokkal ezelőtt már küzdöttek hasonló gondokkal, mint mi, és érdekes lehet megmutatni, mi volt a válasz akkor, és mi mondható el ma. A problémák, kérdések hasonlósága és a rájuk adott megoldási javaslatok különbözőségében rejlik a zsidó megújulás titka: a kor iránti érzékenység, a hagyományra és az ősi tudásra épülő modernitás.

Fontos kérdést, és a nemzetközi zsidó életben évtizedek óta visszatérő, a jövőnk alapvetően befolyásoló problematikát boncolgat, jelesül: a vegyesházasságokét.

Ahol a feleség zsidó, úgy mondhatnánk, hogy a mi szempontunkból nincs probléma, hisz a megszületett vagy születendő gyermek zsidó. A fordított esetek a problematikusak, hisz a nem zsidó édesanya gyermeke nem lesz zsidó. Itt valóban csak a gyermek betérése a megoldás.

Azonban a kérdés ennél jóval összetettebb. Senki nem dönthet a másik helyett, kibe legyen vagy ne legyen szerelmes, a szívnek – mint tudjuk – nem lehet parancsolni.

Ráadásul, csak a kérdés nem újszerű volta miatt, tud-

nunk kell, hogy a Babilóniából hazatért zsidók körében is komoly feszültségeket és gondot okozott a vegyesházasságok nagy száma. Igaz, ott más szempontok is közrejátszottak, melyek nem témái írásunknak.

Fenti gondolat csupán cáfolata a szerző kijelentésének, mely szerint: “A vegyesházasságok éppen azt jelzik biztosan, hogy a törzsi jellegű, a holokausztra és Izrael csapásmérő erejére építő zsidó identitásnak Magyarországon nincs jövője, valami más kell”.

Már maga a megfogalmazás: “törzsi jellegű” valamint “a holokausztra és Izrael csapásmérő erejére építő zsidó identitás” véleményünk szerint pejoratív, érzéseket bántó, helytelen csengésű.

A zsidóság első nemzedékei, korai történelmének alakítói a tizenkét törzs voltak. Ezekből nőttünk ki, “mint fatörzsből gyöngye ága”. Máig keressük, kutatjuk az elvesztett tíz törzset. Lévi törzse a mai napig megkülönböztetett szerepet játszik: kohaniták, leviták e törzs, és csak e törzs leszármazottjai. Mordechájról Eszter könyve nem tartja szükségtelennek kijelenteni, hogy benjáminita. Értve a szerző szándékát, fenti sorokat csak azért írtuk le, hogy világossá tegyük: a törzsi jelleg nem feltétlenül pejoratív, nem elmosandó história. A narratíva téves következtetésekre sarkall.

Súlyosabb ennél az identitás megjelölése. Mind nem-zsidó, mind zsidó oldalról hallatszik a hang: sok már a Vészkorszak, sok már az emlékezés. Uralkodó téveszme, hogy a mai zsidóság identitásának alapját a Vészkorszak képezi.

Sokféle identitási alapot sorolnak fel azok, kik más-más módon vallják, élik magukat zsidónak: vallási, nemzetiségi, kulturális, hagyományörző, de még soha nem találkoztunk senkivel, aki magát úgy definiálta volna, hogy Holokauszt-zsidó. Nem képez identifikációs alapot, igaz azonban, hogy a Vészkorszak szervesen beépült az azt túlélő zsidók mindennapjaiba, gondolkodásába, s rajtuk keresztül a másod- vagy harmadgenerációs nemzedékekbe. Identitásunk része, de nem fundamentuma. Mindaddig így lesz ez, amíg él az a nemzedék, amely a túlélőktől hallotta a történeteket. Utána, utánunk, már valóban történelem lesz, nyilván más érzelmekkel megtöltve, mint például a Nagy Francia Forradalom, de történelem. Identitásunk alapjait összekeverni egyes elemeivel nem szerencsés.

Hangsúlyozzuk: nem kívánunk, és nem is lehet a Vészkorszak és más történelmi szörnyűségek között összehasonlítást tenni. Általános elvként azonban elmondhatjuk: minden népnek, minden nemzetnek megvolt és van a saját tragédiája, melyet megtörténtkor soha nem látott csapásként élt meg, s az idő munkálkodása nyomán a csapás érzelmi töltete kimúlt, de megtörténte a mai napig a nemzeti emlékezet része.

Feltehetően így volt ez a II. Szentély pusztulása után, vagy a spanyol kiűzetés, esetleg a kelet-európai pogro-

A héber nyelv amennyire akadály, ugyanannyira köhéziós erő.

mok után. Míg élt az a generáció, amely szemtanúk beszámolóin nőtt fel, addig élő valóság voltak az események, utána már történelem. Nem kell sokat várnia a szerzőnek, a Vészkorszak még az ő életében már csupán történelem lesz. Addig azonban adja meg a fájó lelkeknek az emlékezés életben tartásának jogát.

A Vészkorszak nem csupán fenti gondolatok forrása, jelentős hatással volt és van a vegyesházasságok témakörére is. Míg előtte előfordult ugyan, de nem volt ilyen nagyarányú, mint napjainkban, a visszatért zsidók önfenntartási és túlélési ösztöne odahagyta a zsidóságot, s olykor nemhogy nem ellenezte, de egyenesen javallotta és támogatta a zsidóság vegyesházasság általi megszakitását. A mai helyzetnek ez is az egyik gyökere. A zsidóság ugyanis nem csupán, mint vallás vagy nép, de mint családi örökség is elpusztíthatatlan. Látjuk ezt a vegyesházasságokból származó gyerekekben és unokákban, akik most kívánnak visszatérni a gyökerekhez.

A legtöbb vitát kiváltó része az írásnak, s egyúttal a legtöbb támadási felületet adó pontja pro és kontra a női egyenjogúságról szóló rész.

Egyszerű lenne elintézni annyival, hogy van ilyen már Magyarországon is, s ha a szerző ilyen közegben akarja vallását gyakorolni, két hitközség is tárt karokkal várja, a különböző kis kezdeményezésekről nem is beszélve.

Mi ennél azonban alaposabbak szeretnénk lenni. A közösség definíciója nem ugyanaz, mint a templomi közösség. Közösségeinknek a nők megbecsült és elismert tagjai, miként mindig is azok voltak. Nem csupán a kiemelkedő női személyiségekre utalunk, mint például Bischitz Johannára, hanem a nőegyletekre, a szeretetszolgálatban résztvevő asszonyokra, s számtalan más zsidó területen helytálló társaikra.

Voltak még a Dohány utcai Zsinagógában is, és vannak ma is akár orthodox helyeken női I.tentiszteletek. Nők száza tanulnak azért, hogy taníthassanak és tanítanak is jiddiskeit még orthodox helyeken is. Ezt azért tartjuk szükségesnek megjegyezni, hogy bemutassuk, a nők szerepe milyen fontos, hogy a zsidó jövő az ő kezükben van. A zsidó közösségek számtalan területén szerepet vállalnak és kapnak, vezetők és vezetettek, akár közösségi elnökök vagy más, fontos tisztség betöltői. Tisztelek és becsülik őket a közösség férfi tagjai.

Való igaz, van egy terület, ahol nincs emancipáció: a rituálé, a templomi közösség. Nem szükséges felhívni a szerző figyelmét a cniuszra, a zsidó szemérmességre. Ez nyilván az egyik ok, amiért így alakult a vallási élet, s ez olyan erkölcsi érték, melyet a modern kor sem tud negligálni. Másik indokunk lehet a tradíció, a hagyomány, melynek megtartására, megőrzésére oly büszkék vagyunk. Meg lehet változtatni, el lehet törölni természetesen a hagyomány egyes elemeit, ám, mint azt már emlí-

tettük, nagy érzékenységgel, bölcsességgel kell tenni. Ellenkező esetben a végeredmény már nem a miáltalunk ismert és gyakorolt zsidóság lesz, hanem valami egészen más.

“Az én világom egy álomvilág” – írja Kiss József. Fináli Gábor álmai vajon egybeesnek-e a hazai neológ zsidóság vallásunk iránt elkötelezett vagy csupán érdeklődő részének álmaival? Erős a gyanúnk, hogy nem. Amennyiben a szerző által felvetett emancipáció valódi tömegigényként megjelent volna, akkor zsidó nők száza erősítenék a két reformzsidó hitközséget.

Végezetül, mielőtt más konklúzióra jutnánk, mint a szerző: a maszorti mozgalom, melyre Fináli Gábor hivatkozik, mint maga is írja, nem egységes. Mi hozzátesszük: más kulturális és eltérő szociológiai, szociográfiai közegben létezik, mint a hazai zsidóság. Kialakulását is más körülmények indukálták, fejlődését is más tapasztalatok befolyásolták.

Megpróbálunk most konklúzióra jutni. “A neológia a XX. században, a holokausztban és azt követően elvesztette progresszív önazonosságát. Szomorú, hogy nem tartozunk sehova és káros is.” – írja a dolgozat. A neológia progresszivitását megakasztotta az a néhány évtized, melyben csupán szűk térben volt képes mozdulni, a zsidóság fennmaradása volt a tét, nem “csak” a fejlődése. A rendszerváltás óta eltelt időszak pedig valóban a tépelődés időszaka volt, melyben valamennyien részt vettünk, rabbik és hívek, vallásos és szekuláris zsidók, kerestük a kitörési pontokat, kerestük az utat, mely előre visz. S míg előre vetettük tekintetünket, nem néztünk hátra. Most sem tesszük azt, pedig talán az elmúlt több száz esztendő tapasztalata megmutatná a jövőendő zálogát. Nem ülhetünk tétlenül, várva, hogy majd eljőjenek a távollévők. Valóban, az első lépéseket nekünk kell megtennünk. Oktatás, tanítás, ismeretterjesztés, zsidó és nemzsidó intézményekben. Megmutatni, átéreztetni, a hit és a vallás csodálatos elegyének ismételterhetlen hangulatát; kilépve a zsidó nagyközönség elé, a fényre, láttatni, hogy nem fosszilis maradvány, hanem a modern világban létező, örök értékeket a mai valósággal ötvöző vallás vagyunk; elmenni fiatalhoz és időshöz, hívni, jöjjön közénk; közösséget építeni a templomon kívül, de félreérthetetlenül tudatni, hogy a végcél a templom. Összefogás a hitközségek világi és vallási vezetőivel a közös cél érdekében; a vallásos zsidó élet körülményeinek javítása, lehetőségeinek kiszélesítése országszerte.

Nem állítjuk, hogy ez a biztos recept, nem hisszük, hogy miénk az egyedüli igazság. De hisszük, hogy az önfeledás, a pillanatnyi előnyökért, talmi csillogásért való visszafordíthatatlan folyamatok elindítása nem a neológ zsidó jövőt hozza el.

A szerző a Dohány utcai zsinagóga főrabbi, 2015-től országos főrabbi.

Írása legtöbb támadási felületet adó pontja a női egyenjogúságról szóló rész.

Uri Asaf

A FÖLD LEGMÉLYEBB PONTJÁN

A napos oldal

Karácsony (Klaermann) Benővel rég találkoztam. Annak idején, a nagyváradi gettóban ezüsttálon hozta a fejét, árulta magát a hatóságoknak, akik heteken keresztül, kétségbeesetten az elrejtett arany után nyomoztak. Benő, a zsidók és idegenek között egyaránt feltalálta magát. Elképesztően művelt fejét vásárra vitte, és ez a különös ajánlat nagy meglepetést okozott. Azóta sok idő telt el és Karácsony Benő 68 év után is itt van közöttünk és figyel. Mire figyel? Hogy valaki meghallgassa a régi ajánlata felől. A felszálló köd ráncos öregembert fed fel, körülötte a földön szétszórt csontok: az érdektelenség láttán Karácsony Benő saját magát eszi.

Giora angyali küldetésben van. Hosszú amerikai kocsija az Óváros sikátoraiban parkol, csak ő tudja hol. Az autóra vászontakaró kerül, így a földről és a levegőből egyaránt láthatatlan. A kis asztal körül német turisták kolbászt esznek mustárral, amit a vezetőjük mosolyogva és kedvességből kamel-wurstnak nevez. Giora megtanította a szép szőke turistanókat, hogy a bazárban (köszönés helyett) kiabálják azt, hogy: „nem vagyok zsidó!” A bazár lépcsőháza köré vörös téglahálót húztak, kőcsipkés falat, mely eltakarja a nap vakító fényét. Belül tétlen arab gyerekek hancúroznak, és lehet, hogy szellem vagyok, mert keresztül néznek rajtam. A láthatatlanságra csak bizonyos környezetben vágyok. Giora rég eltűnt. Ezután nem láttam.

A vízmosás és a tenger

Vádi magyarul vízmosás, vagy kiszáradt folyómeder. Az én országom néhány vádi és a köztük lévő föld. Ha a vádi megtelik, a víz a tengerbe jut, ezért minden vádi mérőleges a tengerre, hogy a víznek ne kelljen sokat

utaznia. Az ország liliputinak tűnik, pedig a lakói normális méretű emberek. Gondot okoz, hogy aszályos évben öntözni kell. Szeretek gyomlálni a tavaszi eső után és megfoltozom a vádi falát. A kecskék lelegelik a vádi kevés zöldjét, én meg vért adok, hogy fiatalabbnak lássanak. A vádi szélén eukaliptusz nő, ezt a fát a messzi Ausztráliából hozták az angolok. Hanyatt fekszem és az orrom égnek áll. Mit érzek? Valaki átkarol, és lapoz benem, forgatja a szívem lapjait, melyek zörögnek, mint a gyermek zizegő olvasókönyve. Az eukaliptusz mögém áll, akárhogy forgok – keletre, vagy délre – soha nem láthatom. Mert ő a nyugat, ő a tenger.

Jeruzsálemben hangos az élet

Jeruzsálemben hangos az élet, és gyorsabban ég a tűz, mint máshol. Ugyanez a különbség a sivataggal felelő felhők mozgásán is lemérhető. A járdák széléhez az aszfaltburkolaton a fenyő sárga és a júdásfa lila színű virágpóra tapad. Az élet és a halál nem vesz mintát a földi dolgokról, mindkettő mozgása gyors és könnyörtelen. A ránk kiszabott életet megismerni, megszokni alig lehet. Az út szélén ciprusok hűtik a levegőt. A fák java a bozóttüzek után született, és a következő tél során új életet kap. Mi, jeruzsálemiek, nem születünk újjá, történeteink mégis szötteként egymáshoz simulnak, szálla keresztzál. Ezt a város tapintásán is érzem. Mi mindnyájan másokat megszégyenítő bátorsággal halunk meg, az erősek valamivel tovább élnek. Ádám ugyanolyan erős, mint Prométheusz. Hangja a felhők között jár.

A jégeső és Jankay Tibor

Nem szeretem a jégeső dobolását. Törődött szöveggel álmodom, egy-egy szó kigyúl a többi közül, mint egy félszi-

get. Jégdarabok, elektromos kisülés színével kiemelve: glória, ibolyafény, az égiek iv-hegesztenek. Az időjárás romboló percek minden mást elhomályosítanak. Mintha az ember azért született volna, hogy ezt átélje. A képnek nem áll ellen semmi, ami másoknak múlt, az nekem öröklét: Ez Berettyóújfalu kicsinyített mása, fekete kenyérbélből.

Valaki felébresztett, és figyelmeztetett a vihar kettős hangjára, a jég-esőre. Kiszálltunk a vonatból és megke-restük a házat, melynek a falai még állnak, de egészen más levegőt lélegeznek, idegent, zsírosat. Míg itt voltunk, a sötétség nem tágitott. Azon a napon teljes napfogyatkozás volt. A napfogyatkozást a dunyhák és tollpárnák alatt is éreztem, a pislogó gyertyafény mindenkit torkon ragadott. Mi maradt nekem? Alacsony mennyező szo-

bák, a szomszéd csirkéi, apám és testvérének, Barnabásnak hiányzó apja, anyja.

De ki tudna erről jobban mesélni, mint Jankay Tibor, aki ceruzát ragadott, akit a magyar csendőr emléke visszacsalt a szülőhelyére. Jankayt, akit légypapírként vonzott a magyar csendőr látványa, a magyar csendőr kalapja, kakastollas férfiassága, a csendőrcarc architektonikája. Képein, legyen az afrikai néger, vagy amerikai indián, a kalpag bőrszíját látod, ahogy az állba vágódik, a bajuszt, a kemény ráncokat. Az erőszak követelmény és Jankayt nem hagyja nyugodni a látvány. Ha élne, most is ezt akarná. Akarná, vágyná a csendőrkezet, mely őt, és a nagyszüleimet a világon a legpontosabban ismeri, jobban a kedvesnél, a barátnál.

Vágvölgyi B. András

FAUDA, AVAGY A KÁOSZOKRÓL

A Netflix *Fauda* c. izraeli sorozatát nézem. Mai és dögös. Ha akarjuk érteni a mai Közel-Kelet pöre és durva viszonyait, akkor kötelező olvasmány. Biztos lesz amerikai remake, ami majd rosszabb lesz, lásd mennyivel rosszabb a *Homeland*, mint alapozija, a *Hatufim*.

Vágvölgyi B. András (Fotó: Valuska Gábor)

A televíziós sorozatok virágkorát éljük abban a korban, mikor a televízió, ahogyan azt az elmúlt hetven évben megismertük, hosszú halálának éppen az elején van, ami persze egyáltalán nem jelenti a mozgókép halálát, sőt. Közel-keleti televíziós szempontból szinte ironikus, hogy az elmúlt évek, a szíriai háború éppen az arab szappanoperát tette tönkre (lásd erről: Sayfo Omar Ádám: Another Casualty of War: Soap Operas. *The New York Times*, 2012. augusztus 16.), ahogy az arab Hollywood Kairó, úgy volt a televíziós sorozatgyártás központja Damaszkusz (volt). A sorozatok ugyebár a reptéri *paperback*-könyvek barátai, a *littérature de la gare* folyamányai, melyek valóságvizsgálók, tényfeltárók tapasztalatainak alapszanak jó esetben.

A Faudában (Káosz; arab)

egy Shin Bet egység *kidon*jait nézzük, kiderül, egy rég likvidáltak hitt radikális vezető életbenléte; hogy Abu Ahmed (Taufiq Hammad), az öngyilkos merénylők (*shahidok*) ideológusa, stratégiai tervezője, taktikai pszichiáttere, bábmestere életben van. Úgy volt, hogy Doron megölte.

Doron nyugdíjas *kidon* (likvidátor), negyvenes, feleség, két gyerek, borászati vállalkozásba kezdett; kezdődő boldogság – látszólag. Moreno, az osztag vezetője behívja, elmondja, Doron visszazupálna, vissza is zupál. Abu Ahmedet öccse, Bashir esküvőjén likvidálnák, de ször kerül a karburátorba, Bashir hal meg, a süteményes cég különítményének álcázott egység kényszerűségből félmunkát végezve távozik; egy tel-avivi zenei klub gyufáját hátrahagyva bűnjelként, ahol Doron felesége (Gali) öccsének, aki a kommandó tagja, Boaz, a csaja dolgozik pultosként. Abu Ahmedék ellencsapásként Bashir özvegyen maradt feleségének öngyilkos merényletével felrobbantják a diszkót. Boazt az ezt követő szerencsétlen rajtaütésen elfogja Abu Ahmed brigádja, a Hamasz emberei, mint kózikínai szervkereskedők nyitják fel az izraeli ügynököt,

testébe bombát építenek

a ká-keleti lepattant nyersbeton-dzsungelben alig is megtalálható rejtékhelyükön. A Párizsból visszatért palesztin orvosnő, a szép Shirin műti meg, aki Abu Ahmed jobbkeze emberének, a fiatal Walidnak az unokatestvére. Boaz elfogásának ügyében a hivatalosság csődöt mond. Doron és a társak többsége, persze Moreno nélkül, a saját kezükbe veszik az ügyet. Hogy meglegyen a cserealap, túsul ejtik Awadala sejkét, Abu Ahmed spirituális felettes énjét,

sőt, mikor ez nem tűnik elégnek, akkor Abu Ahmed kislányát, Abirt is elrabolják, már *rogue cop*ként, saját szakállukra, a hivatalos szervek rosszallásától övezve.

Mikor a fogolycsere helyszínén a sejkét felrobbantják, miután ők a testbeépített bombával kivégzik Boazt, a kislány szeme megsérül. Abirt a Hadassah kórházban látják el. Abu Ahmed felesége, Nassrin futna oda, Gabi Ayub kapitány megrendelésére extra szemétkedés történik vele a határon, miközben a Hadassah kórházba megy. Alatta a völgyben az akció közben Ugandában hősi halált halt Yoni Netanyahu emlékére, az entebei akció (1976) résztvevőinek épített mosáv – mikor ott jártam, Sharon már négy éve kómában feküdt a kórházban: a mosávla-kók úgy vicceltek, hogy Arik király azzal fenyegetőzik,

felébred a kómából és rendet vág.

Gabi Ayub kapitány egyedül él, elvált magányos ember, a PFSZ rendőrségének dolgozik, izraeli összekötő, nagyon szereti a Wiener Schnitzelt. Doron menet közben

szerelmes lesz Shirinbe, Shirin azt hiszi Doronról, hogy a PFSZ rendőrségének tagja, Moreno parancsnok és az osztag egyetlen nőtagja, Nurit romantikusan involválta, a sorozatban megvan az iszlám félelme a női ösztöntől, hormontól, ösztrogéntől, Poison-illatú arab nők és kőkemény izraeli fiúk találkozhatnak. Van belső feszültség, van élet, van halál, az egyéni akció miatt a Gideon Avital nevű hadügyminiszter (szerepében: Uri Gavriel), akinek szintén van eltitkolt emberi jogi sara a világgal szemben, Baruch Goldsteint, a hebroni mészárosost emlegeti. Jön Ammanból a kátári ember, pénzt hoz és szaringáz-

bombát is, 911-nagyságrendű akció lebeg Abu Ahmad retináján rózsaszínben. A kátári embert elrabolják Gabi emberei, aztán egyezkednek. Többet nem szpojlerezek, megéri megnézni.

A tévésorozatok általában nem az esztétika vagy a filozófia, de a szociológia, a tömegkultúra felől közelítenedőek. A *Fauda* persze nem az izraeli valóság, ahogy a *Szomszédok* sem a Kádár-kor vége. Csak éppen van köze hozzá, és nem takargatja. Nem állítja, hogy lehet mindig jófejnek lenni, állítja viszont, hogy van bosszú, *an eye for an eye and a tooth for a tooth*. A büntetőjog is beszél speciális és generális prevencióról. A generális általános visszatartó ereje a lényeg, ha az öngyilkos merénylő családjának házáat le kell rombolni a visszatartáshoz, az elsöre durván hangzik egy körúti kávézóban, de hol legyenek ótestamentumi viszonyok. Mindezenre az Izraeli Hadseregnek van etikai főszakértője, akinek időről-időre kikéri a véleményét.

Lecte nájesz

Elnézést, hogy ilyen hosszban filmet ismertettem, de azt gondolom, nem árt izraeli reminiscenciák gyűjtögetése közben arról is beszélni, hogy mi van ma. Az elmúlt kö-

zel három évtizedben többször írtam izraeli témájú dolgozatot, az egyiknek *Lecte nájesz*, „legfrissebb hír” volt a címe, így, jiddisül. Izraelben mindig van *lecte nájesz*, és nem csak a régi amerikai sajtóbölcseesség miatt, miszerint *Jews are news*, de a világtörténesek ottani következményekkel járó megjelenése és erős hangulatú helyi hírek folyamatosan teszik Izraelt címdoldalra, ami csak részben jó. Vannak, akik a munkahelyükre biciklivel közlekedő minisztereket szeretnek látni, mint mondjuk Dániában, vagy azt gondolják, a jó hír, ha nincs hír. Izraelben minden nap van hír, akár világhír is, mondta egyszer nekem néhai Dan Ofry, az *Új Kelet* főszerkesztője, kicsi, furcsa irodájában, mely messze nem szerkesztőségyszerű volt, viszont hosszan beszélgettünk Jeruzsálem 1967-es felszabadításáról, melynek résztvevője volt.

A Kárpát-medencén kívüli egyetlen magyar nyelvű napilap amúgy is érdekes történet, egyszer áttanulmányoztam egy évfolyamát tüzetesen a Széchenyi Könyvtárban mikrofilmen. Mindig, minden nap van hír, mindig történik valami, mindig van min szörnyülködni, hüledezni, álmélkodni, sírni, nevetni, örülni és felháborodni. Instant-kaland. Mikor például húsz éve felfedeztem a kapcsolatot a japán filmes újhullám, a japán szélsőbalos terror és a közel-keleti öngyilkos merényletek között, Tokióból visszatérve az egyik első dolgom volt Izraelbe utazni, film és televíziós archívumokban kutatni 1972 májusával kapcsolatban, mikor a *Nihon Sekigun* (Japán Vöröshadsereg) háromfős kommandója kamikaze-akciót próbált végrehajtani Lodon. 26 halott, többségükben puerto ricói keresztény zarándokok. Az egyik japánnak sikerült magát felrobbantania, a másikat lelőtték a biztonságiak, a túlélő Okamoto Kozo

kihallgató tisztje Rehavam Ze'evi

rendőrtábornok volt, aki az egy évvel későbbi háborúban hadosztály-, vagy hadtest-parancsnok volt, fáraóságát azzal is hirdette, hogy a parancsnoki épület bejáratának két oldalához két oroszlánt is kikötetett láncon. Rehavam Ze'evi később leserelt, a Moledet nevű szélsőjobbosnak mondott pártot vezette, megszereztem a mobilszámát, hívtam, mikor Jeruzsálemben voltam, nem ért rá, abban maradtunk, majd később beszélünk, ha visszamegyek Izraelbe. Nem telt el egy év, mikor azt olvasom a *lecte nájesz*ben, hogy Rehavam Ze'evi nyugdíjas rendőrtábornokot a jeruzsálemi Hilton szálló folyosóján palesztin merénylők megölték.

Tavaly voltam utoljára, velem lévő barátnőm először, mikor Jaffa felé a tengerparton megálltunk és visszanezgettünk a látképre, mondtam neki, hogy innen, mikor először jártam Tel Avivban 1989-ben, még csak néhány magasház volt látható. Vívtak azóta vagy négy háborút és felépült egy kisebb Manhattan. És itt a lényeg.

FOGSORRÖGZÍTÉS

MINI IMPLANTÁTUMOKKAL

Több évtizedes tapasztalattal rendelkező amerikai rendszer
a fogprotézisek gyors és hatékony rögzítésére:

- minimális és egyszeri beavatkozás
- stabilan ülő fogsor
- kedvező ár
- akár a régi protézis felhasználásával is
- azonnali terhelhetőség
- nem kell többé fogsorragasztó

VÉGRE NYUGODTAN BESZÉLHET, MOSOLYOGHAT ÉS EHETI KEDVENC ÉTELEIT - AKÁR MÁR A JÖVŐ HÉTEN!

Az Ön megoldása:

Dr. Faluhelyi Péter fogszakorvos, implantológus

Master of Oral Medicine in Implantology

Rendelő a Margit híd pesti hídfőjénél, a Pozsonyi út elején

Bővebb információért itt:

06/1 239 2083

06/20 929 0701

www.drfuluhelyi.com / www.fogsorrogzites.hu

IMPLANTÁCIÓS SEBÉSZET
ÉS PROTETIKA EGY KÉZBEN

SCHILLER SZERVIZEK BUDAPESTEN, 5 HELYEN!

ISO 9001:2009 SZERINT TANÚSÍTVÁ

**Márkaszervizek és típustól
független szervizszolgáltatások;
több, mint 25 éves tapasztalattal!**

IV. ker., Fóti út 143.
IV. ker., Külső Váci út 20.
XIII. ker., Váci út 113.

XIV. ker., Tengerszem u. 59/A.
XV. ker., Szentmihályi út 142.

HANUKKAI

koncert & díjátadó

Díjazottak

Schőner Alfréd
Fekete László
Szinetár Miklós
Az 1945 című film stábjá
Gábor György
Olti Ferenc
Jusztin Ádám
Schiller Péter

FELLÉPŐ

Budapesti Fesztiválzenekar
Kamaracsoportja

Helyszín Bethlen téri zsinagóga (1078 Budapest, István utca 15.)	Időpont 2017.12.18. 18:00	Jegyelővélet Mazsike iroda (1054 Budapest, Tükör utca 3., 2. em.)
Jegyár 2000,-	Regisztráció mazsike@gmail.com	

.....

KÖZÖSSÉG
KREATIVITÁS
KORTÁRS ZSIDÓSÁG

.....

#ZSIDÓ VALLÁS ÉS HAGYOMÁNYOK #TANULÁS
#FELELŐSSÉG #KIKAPCSOLÓDÁS #SZÓRAKOZÁS
#ÉDEN JÁTSZÓHÁZ #FITNESZTEREM #BABA-MAMA PROGRAMOK
#ÉLETMÓD KLUBOK #BESZÉLGETÉS

